

ORD & SAG 23

ISSN 0108-8025

Udgivet af
Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning
Aarhus Universitet
december 2003

Redaktion: Viggo Sørensen
Layout: Kirsten Lyshøj

Printet i 1200 eksemplarer
Trykkeriet på Trøjborg, Aarhus Universitet

INDHOLD:

Viggo Sørensen: Beretning fra institut og ordbog	2
Ove Rasmussen: Gærde – ord & sag	4
Torben Arboe: Om haspetræer og andre garnvinder	9
Inger Schoonderbeek Hansen: Dialekt på skrift – Jens Thises vendelbomål	21
Nina K. Grøftehaug og Viggo Sørensen: Jamen, så lad os gå halvt om det	32
Kan man sige sådan, og hvorfor?	40
Marinus Poulsen: Te Mar’ken i Holsbrow’ (4)	46

Viggo Sørensen:

Året, der gik

– beretning fra institut og ordbog

En sidste gang kan beretningens overskrift være som anført. Fra 1. februar 2004 vil nystruktureringen af Det Humanistiske Fakultet medføre, at vort institut lægges ind under Institut for Nordisk Sprog og Litteratur. Der vil vi dog få status af et særligt forskningscenter, og vi har i overskuelig fremtid løfte om at kunne fortsætte arbejdet med redaktion og publikation af Jysk Ordbog. Til erindring om ordbogens stifter håber vi at kunne antage navnet Peter Skautrup Centret for jysk sprog og kultur.

Ordbogsarbejdet forløber nu i et meget stabilt tempo – hvad læseren vil kunne overbevise sig om ved sammenligning med de seneste års beretninger. De fire redaktører (som deler tre redaktørstillinger) har i årets løb redigeret 371 spalter tekst, 19 udtalekort og 109 udbredelseskort. Redaktionen er herved nået ind i afsnit Hj-. Ved fondsfinansieret medhjælp er afsnit Ha- lagt på nettet, afsnit He- følger snart, og der er foretaget en række korrektioner i de tidligere publicerede afsnit.

Også i det redaktionsforberedende arbejde har vi kunnet trække på god, udefra finansieret medhjælp. Derved er svarmaterialet til ca. 210 spørgelistspørgsmål blevet indtastet i database, og der er tegnet knap 700 råkort til brug for redaktionen. Hermed er 50% af samtlige spørgelistebesvarelser blevet elektronisk tilgængelige. Hovedparten af årets tilvækst til ordbogens seddelkartotek, ca. 3.500 sedler, hidrører også fra spørgelisteudskrift – hvilket understreger, at vi efterhånden har fået støvsuget litterære kilder og tilgængelige arkiver for jysk dialekt.

Interessen for Jysk Ordbog synes usvækket i offentligheden. Der foretages fortsat lidt under 100 opslag dagligt i netudgaven, og fagfolk, journalister eller ganske almindelige jyder sender stadig flere forespørgsler direkte til redaktionen – i reglen om ord, der endnu ikke er på nettet, men hvor vi så øser direkte fra ordbogens kilder. På det sid-

ste er der imidlertid også nogle, der benytter os som rigssprogs-, stednavne- eller fremmedordbog – formentlig fordi vi dukker op som et af de første tilbud, når man i søgemaskinerne på nettet indtaster “ordbog”. Undertiden kan vi svare, at *okay* allerede optræder i dansk fra starten af 1900-tallet, eller at *Ausiait* er det grønlandske navn for Egedesminde, men i reglen må vi henvise til gode kolleger i Dansk Sprognævn, Afdeling for Navneforskning mv.

Da Jysk Ordbog i oktober 2000 blev lagt på nettet, måtte vi af økonomiske grunde afstå fra en række faciliteter, som kunne lette brugerne i deres søgen efter oplysninger. Vi har siden – trin for trin – søgt at supplere netudgaven med disse faciliteter. Ved tilskud fra private fonde fik vi allerede i 2002 udviklet et program til redigering af henvisninger, som usynligt for brugerne fører fra søgeord, de kan tænkes at bruge, til den “rigtige” opslagsform i ordbogen. Finansieret af en privat fond har vi nu i 2003 fået indrettet et ekstra felt på ordbogens søgeside, hvor brugerne ved indtastning af to eller flere startbogstaver kan åbne for en ordliste (omfattende opslagsformer og de ovennævnte henvisninger) og derigennem selv lede sig frem til en søgt artikel. Endelig er vi godt i gang med den konkrete oprettelse af de nævnte henvisninger samt etablering af links for de mange krydshenvisninger mellem ordbogsartikler – begge dele som ny fondsstøttede delprojekter.

Samtidig med at vi takker for fakultetets fortsatte bekostning af det løbende redaktionsarbejde og vedligeholdelse af Jysk Ordbogs netudgave, vil vi også takke følgende fonde for i dette finansår at have bidraget til forbedring af ordbogens funktioner:

Fonden af 29. december 1967	
(til optimering af Jysk Ordbogs netudgave)	kr. 50.000
Privat Familiefond (til effektivisering af brugerfladen i Jysk Ordbog)	- 25.000
Aarhus Universitets Forskningsfond	
(til hosting og vedligeh. af Jysk Ordbogs netudgave 2003)	- 29.100
Aarhus Universitets Forskningsfond	
(til krydslinkning i Jysk Ordbog)	- 15.000
Jyllands-Postens Fond (til ny søgefunktion i Jysk Ordbogs netudgave)	- 34.200

Jeg håber med ovenstående at have givet indtryk af et godt år for Jysk Ordbog, som kun kan være til opmuntring i det kommende arbejde. Og hermed vil jeg ønske alle vore kolleger, foresatte og venner en glædelig jul og et godt nytår.

Ove Rasmussen:

Gærde – ord & sag

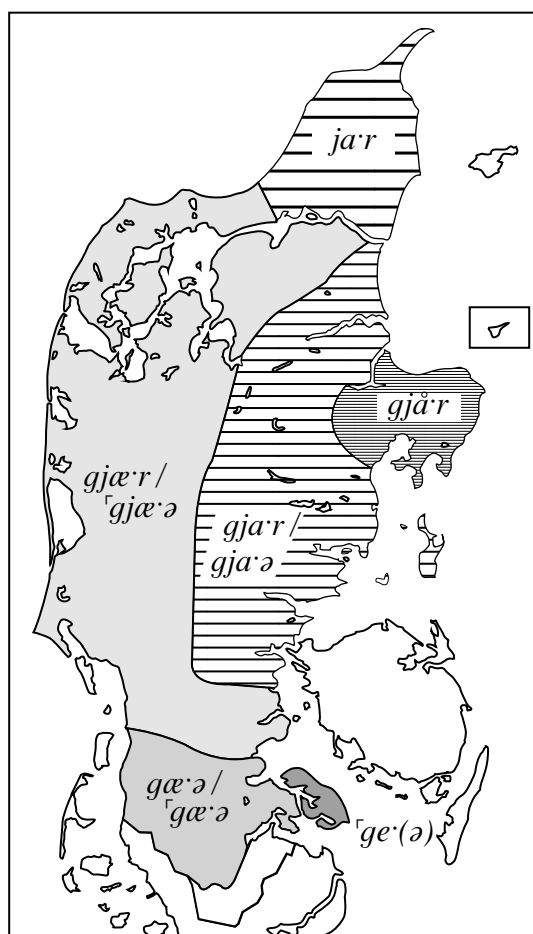
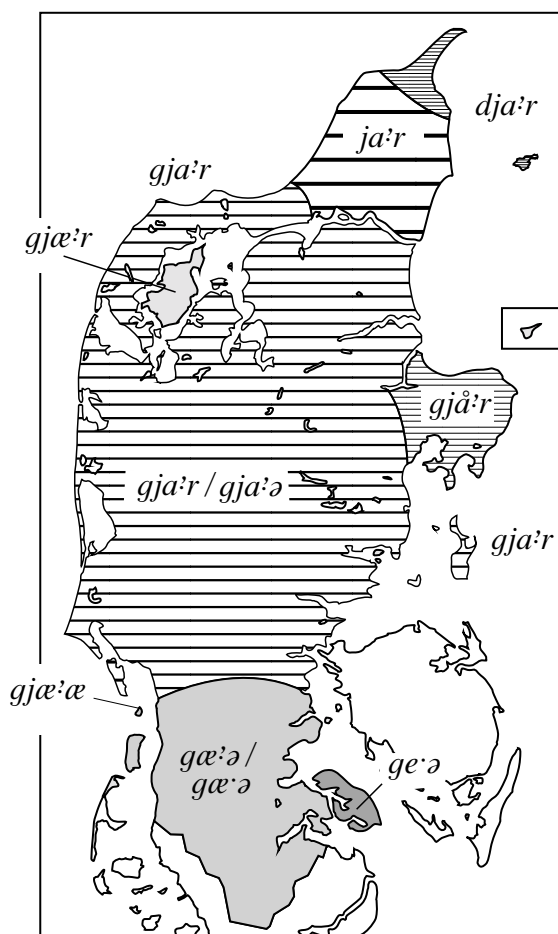
Under redaktionen af Jysk Ordbog kommer vi ofte ud for, at ord, der er fælles for rigsmål og dialekt, er optegnet i en egentlig dialektal udtale side om side med en udtale, der på et eller flere punkter viser en tilnærmelse til rigsmålsudtalen. Fx udtales udsagnsordet at *hale* i midt-østjysk *hå·l*, men det kan også udtales *ha·l*, hvilket ganske givet er en yngre rigsmålstilnærmet udtale.

Således også med ordet et *gærde*, hvor ordbogens oplysninger om udtalen bygger på et omfattende materiale bestående af ca. 400 sedler i ordbogskartoteket suppleret med godt 800 besvarelser af en spørgeliste fra 1962. Udtalen fremgår af kort 1, og som det ses har det vestlige og sydlige Jylland (bortset fra Als) ligesom rigsmålet former med *æ*, medens det østlige Jylland har en udtale med *a* eller *å*. Også i det østlige Jylland forekommer dog oplysninger om en udtale med *æ*, men her er der uden tvivl tale om yngre sideformer til den ældre dialektale form.

De vestjyske *æ*-former er påfaldende, for i ord med parallel lydstruktur har man normalt ligesom i østjysk en udtale med *a*. Det gælder fx navneordet *gær*, der i hele det nørrejyske område (bortset fra Mors) har udtaleformer med *a* eller *å* (se kort 2) og biordet *gerne*, der i vest- og nordjysk har udtaleformer med *a*. Man skulle ud fra denne normale lydudvikling forvente, at *gærde* også i vestjysk havde former som *gja·r*, *gja·ə*.

Afvigelsen fra dette normalmønster frister derfor til at antage, at ordet i det vestjyske område ikke har været gangbart, da de pågældende lydudviklinger fandt sted.

Af materialet fremgår det da også, at ordet er mindre hyppigt brugt i størstedelen af det vestlige område, hvor ordet udtales med *æ*.

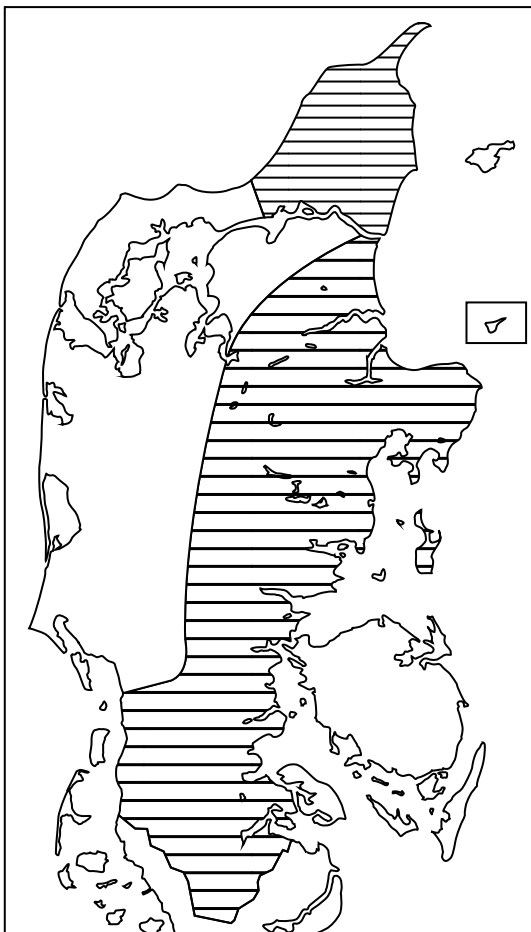
Kort 1. Udtaleformer af ordet *gærde*.Kort 2. Udtaleformer af ordet *gær*.

Af kort 3 ses det, at ordet er almindeligt brugt i et stort østjysk område syd for Limfjorden med udtaleformerne *gja:r*, *gjå:r*, mens det er mere spredt forekommende i Vendsyssel med udtalen *ja:r*. I det vestlige område er ordet naturligvis kendt af vore meddelere, men her oplyser adskillige, at ordet ikke bruges i dialekten. Og så er det jo forståeligt nok, at vi kun får rigsmålsnære udtaleformer.

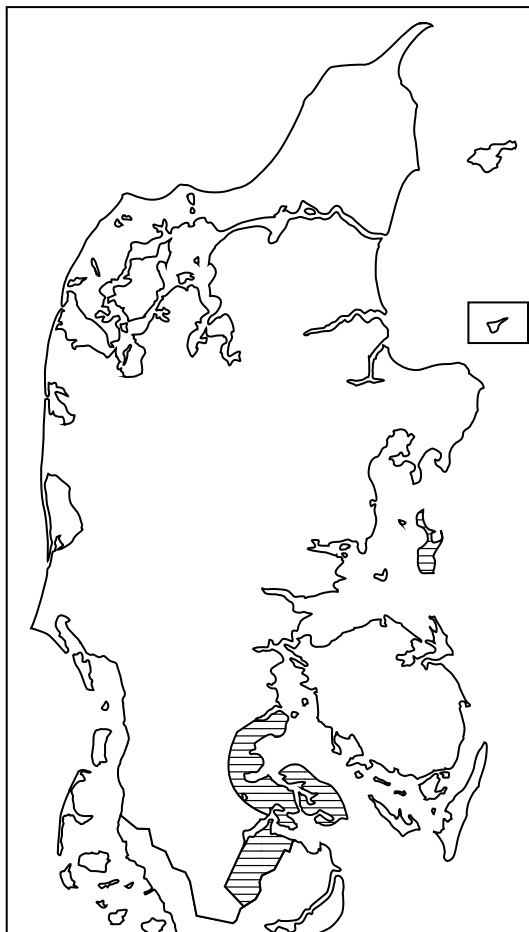
Ordet *gærde* er afledt af *gård*, der oprindeligt havde betydningen 'indhegning, gærde', og i denne betydning er det stadig i brug på Samsø og i et østsønderjysk område (se kort 4). Men *gærde* er et godt gammelt nordisk ord, kendt fra gammeldansk, norsk, svensk og oldnordisk, så umiddelbart må det undre, at ordet åbenbart ikke har været brugt i store dele af Vestjylland. Forklaringen er formentlig, at de naturgivne forudsætninger i form af skov etc. ikke har været til stede i disse dele af Jylland. Et gærde var nemlig et hegn flettet af ris, jf. følgende optegnelse fra Horsens-egnen:

Gærdets Bestanddele var “Gja-staw’ere”, nogle ca. 10 Alen lange og 2-3 Tommer tykke Staver, der blev tilspidset i den ene Ende og dreven i Jorden med 3-4 Alens Mellemrum. Imellem disse Staver blev der saa “vænderet” (dvs. flettet) med “Gjassel”, tynde Grene af Hassel, Pil, Røn, Vrietorn, El og anden Udluftning fra Underskoven. Disse “Vøg’er” blev slynget mellem Gærdestaverne indtil Gærdet var 1 1/2 Alen højt. “Gjasselet” blev frasorteret ved Vinterskovningen og anvendt i Foraarstiden, da Gærder ... blev efterset, fornyet eller repareret.

Forbruget af *gjassel* (gærdsel) kunne være omfattende. August F. Schmidt beretter således i bogen *Hegn og Markfred* (1953) s. 111, at sognepræsten i Øster Løgum omkring 1650 hvert år brugte omkring 40 læs ris. Gærderne krævede løbende vedligeholdelse, for som det hed:

Kort 3. *Gærde* anvendt i dialekten. I Vendsyssel nu mindre brugt, i Øst- og Sønderjylland almindelig brugt.

Kort 4. *Gård* anvendes i betydningen gærde.

Et Gjærde varer i tre Aar, en Hund varer saa længe som tre Gjærder, en Hest som tre Hunde, et Menneske som tre Heste. (*Østjysk Hjemstavn* 1947 s. 148).

For at beskytte skovene blev der da også stedvis indført forbud mod at opføre gærder, og denne form for indhegning er i sidste del af 1800-tallet normalt afløst af levende hegn.

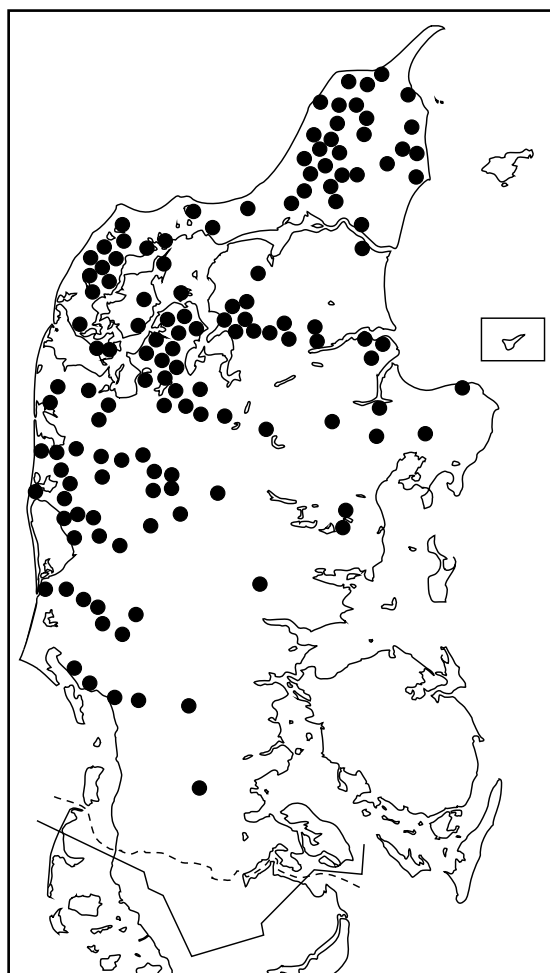
Af naturlige grunde har man derfor ikke anvendt gærder i de skovfattige vestjyske områder. Knud Aagaard oplyser i bogen *Physisk, oekonomisk og topographisk Beskrivelse over Thy* (1802) s. 131f.:

Saa vel Riisgierder som levende Gierder ere ganske ubekjendte Ting i Thy. Men denne Mangel paa Indhegning kan ikke lægges Thyboerne til Last som en Mangel paa Vindskibelighed; men Vanskelighederne ere her større end andre Steder ... her mangler alt baade til Riisgierder og levende Hække.

Her var man henvist til at indhegne de dyrkede marker på anden måde, og mange meddelere i det vestjyske område oplyser da også, at man i stedet for gærder brugte diger. Et dige kunne bestå af en opkastet jordvold evt. med sider stabiliseret med opstablede græstørv eller lyngtørv. Diget kunne være beplantet med pil, brombær etc. Men også diger krævede vedligeholdelse, for som Knud Aagaard skriver:

Hvor Grunden er Kalk, opløses denne af Frost, og Diget skrider ned. Hvor Grunden er Gruus, gaaer det ikke meget bedre.

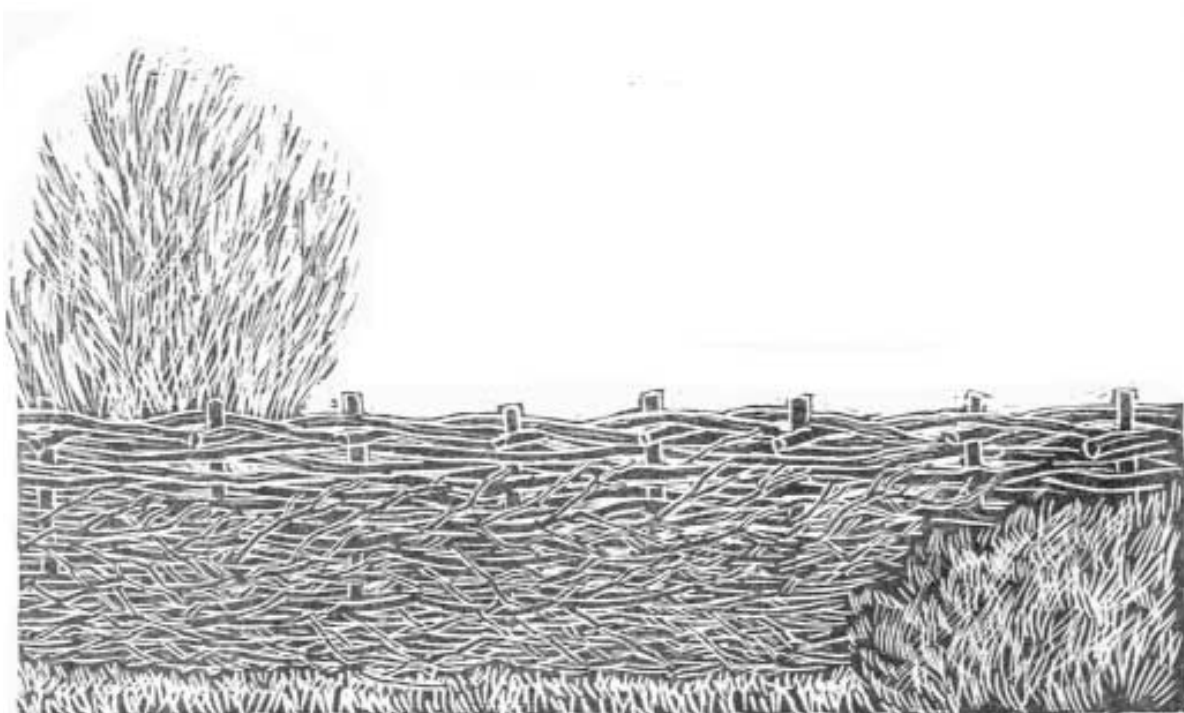
Endelig kunne der være tale om diger opført af sten, hvor sådanne forefandtes i tilstrækkeligt omfang.

Kort 5. Meddelere, der i stedet for gærde anfører diger i spørgelistebe svarelsen.

På den i indledningen nævnte spørgeliste fra 1962 havde vi alene bedt meddelerne oplyse os om udtalen af ordet *gærde*, som vi antog var almindelig kendt og brugt i alle jyske dialekter. Men hos hele 135 meddelere, hvis fordeling ses på kort 5, indgik ordet ikke i besvarelsen, idet de i stedet oplyste os om udtalen af ordet *dige*.¹

I det vestlige Jylland vil mange meddelere altså slet ikke kendes ved ordet *gærde*. Når vi alligevel også herfra har mange optegnelser af ordet, må der være tale om sene indlån fra rigsmålet, hvilket også forklarer den rigsmålsnære udtale i området i stedet for en forventet udtale med *a*. I Vendsyssel, hvor vi ganske vist har udtaleformen *ja·r*, er forekomsten af *dige* langt hyppigere end *gærde*; her er *ja·r* formentlig en ældre dialektal form, jf. Arne Espegaard *Vendsysselsk Ordbog* bd. I s. 280: “Ordet bruges så at sige ikke; er afløst af *dige*”.

Risgærde. Illustration af Povl Abrahamsen i Ole Højrup: *Landbokvinden* (1966). Hos sir-lige folk blev gærdet flettet særlig omhyggeligt af udvalgte ris, og øverst lagdes slanke kvistfri grene.

¹ Hertil kommer fra det samme nord- og vestjyske område et stort antal meddelere, som enten slet ikke svarede på spørgsmålet eller i stedet for *gærde* opgav ord som: *hegn*, *hæk*, *plankeværk*, *stakit*, *grøb* (= grøft).

Torben Arboe:

Om haspetræer og andre garnvinder

Er der forskel på en *garnvinde* og en (*garn*)*haspe*? Bruges de til samme formål eller til forskellige opgaver? Denne type spørgsmål løber man straks ind i, når man skal redigere betydningsafsnittene af de pågældende ord i Jysk Ordbog om redskaber til udnyttelse af uld og hør. Det viser sig, at samme (el. næsten samme) redskab betegnes forskelligt i forskellige dele af Jylland; disse variationer er hovedemnet for det følgende.

1. Haspe vs. garnvinde(l).

En garnvinde består typisk af en træaksel med 4 arme (eller vinger), som kan drejes i vandret plan. På en (*garn*)*haspe* drejer armene/vingerne derimod rundt i lodret plan. Egnsbestemt kaldes en garnvinde også en *garnvindel* (især Øst- og Midtjylland) el. en *garnvinder* (især Vestjylland); 2. sms.led af disse former er en *-el-* hhv. *-er-*afledning til verbet *vinde* (= sno, vikle). Forskellen mellem de to redskabstyper vises i fig. 1-2 (fra Horsens-Odder egnen).

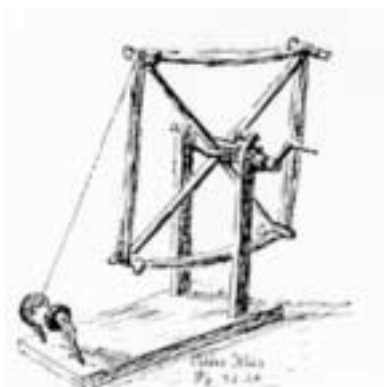

Fig. 1. *Haspe med Tendreng.*

Fig. 2. *Garnvindel.*

Begge fig. og tekst fra R.P. Rasmussen (1942) s. 50 hhv. 51.

I garnbehandlingen anvendes haspen før garnvindelen: nyspundet garn vindes el. haspes fra den ten, det er spundet på, over på en (garn)haspe og dannes derved i *fed*, der består af et større antal relativt lange garnløkker. I øst- og sønderjysk kaldes et sådant bundt garnløkker et *lod* (i Vendsyssel udtalt *lø*), i vestjysk og dele af østjysk en *klavse* (alm. udtalt *klaw·s*, i Him-Ø og Ommers-Ø dog *klæws*, *kløws*). På fig. 1 er tenen sat i en holder, en såkaldt *tendreng* (andre steder *tenstol*), hvori den kan rotere om sin egen akse, når garnet haspes af den. Dette sker ved, at man vha. det lille håndsving på haspens aksel drejer armene/vingerne rundt og trækker tråden heroverpå; man sørger for, at garnløkkerne her kommer til at ligge pænt ved siden af hinanden. Redskabets fod, brættet på fig. 1, oplyses at være ca. 1/2 alen i bredde og 1 alen i længde, altså ca. 30 x 60 cm. Den enkelte arms længde kan dermed anslås til ca. 40 cm og afstanden imellem enderne af 2 arme lidt mindre end 1 alen, dvs. en garnløkkes længde bliver her lidt under 4 alen, måske 220 cm. På enden af hver arm sidder et lille, buet træstykke, som garnløkkerne haspes op på. I den opstander, som bærer træakslen, er en slids øverst; dermed kan aksel og vinger drejes så meget, at garnet til sidst kan tages af vingerne. De store løkker, garnet blev opvundet i, blev oftest opdelt i bundter af ensartet størrelse og ombundet med enten den ene ende af garnet eller med et såkaldt *fedbånd* el. *redebånd*, for at garnet ikke skulle gå i filter inden næste trin i behandlingen, fx farvning.

Garnvindelen tages i brug senere i processen, når et bundt med nogle fed garn skal videredannes til garnnøgler. På fig. 2 ses, at man kan indstille garnvindelen til forskellig størrelse af garnløkker, nemlig vha. små pinde (kaldet *vindelpinde*¹), der kan flyttes udad eller indad i borede huller i vindelens arme. Armene er egentlig et "firarmet Kors af ca. 2 Alen lange, 2 Tommer brede og 1/2 Tomme tykke Lister" (jf. Rasmussen (1942) s. 51), dvs. hver arm har målene ca. 60 x 5 x 1,25 cm. En garnvinde kunne også have 6 arme, jf. fig. 3. Videre kunne den placeres sammen med en beholder til garnnøglerne, jf. fig. 4.

Man kan sige, at en haspe bruges til at vinde garn op på, en garnvinde til at vinde garnet af.² Man må så blot huske, at samtidig med, at garnet vindes/haspes op på en haspe, vindes eller haspes det jo af en ten – verbet *at haspe* kan så at sige bruges begge veje (ligesom *vinde*).

¹ Ikke at forveksle med *vindelpinde*, der brugtes til at vinde garnnøgler på; vindepinde var ofte kunstfærdigt udskåret, jf. foto i H.P. Hansen (1942) s. 122.

² Jf. *Salmonsens Konversationsleksikon IX* (1920) s. 438.

Fig. 3. Garnvinde med en *klavse* garn. Fra H.P. Hansen (1947) s. 46.

Fig. 4. Garnvinde med kasse til garnnøgler. Fra Højrup (1966) s. 222.

Efter denne korte omtale af garnvinder³ vil jeg vende tilbage til artiklens hovedemne: garnhasper og deres betegnelser i jyske dialekter.

2. Haspe og haspe-/hæspetræ

Substantivet (*garn*)*haspe* er egentlig samme ord som (*vindues*)*haspe* (jf. ODS), men i betydningen garnvinde har det i Jylland kun været brugt i Midt- og Sydjylland, oftest med udtalen *hasp*, enkelte steder i Hards dog *hæsp* (en form, der går tilbage til vestnordisk *hespa* og fortsat findes i norsk *hespe*, jf. ODS)^{3a}. Verbet *at haspe* i betydningen ‘haspe garn (af/på noget)’ er derimod kendt også i SVJylland og Sønderjylland, og i dette ord er *æ*-former (dvs. *hæsp* og *hæ·sp*) meget mere udbredte. Det gælder også sammensætningen *haspetræ*, der betegner samme redskab som en haspe, men især findes i MØJylland-S og SØJylland-N (med udtalen *hasp-*) samt i SØJylland-M og Sønderjylland-M og -S (med udtalerne *hæ·sp-*, ‘*hæsp-* og lign.). Som sidsteled bruges her *-træ* med betydningen ‘redskab, redskabsdel af træ’, hvilket vi også vil se anvendt i betegnelserne nedenfor (jf. desuden fx i *klaptræ*, *kragetræ*). Udbredelsen af *haspe* og *haspetræ* vises på kortene i fig. 5-6.

Det må i øvrigt bemærkes, at man nogle steder havde redskabet i en nyere udgave, hvor man kunne flytte vingedelen: den kunne dels sættes på en tap el. lign. på siden af en opstander og dermed rotere i lodret plan, dels kunne den placeres oven på opstanderen for at rotere i vandret plan. Derved kunne samme redskab bruges som både garnhaspe og garnvinde (se nærmere i næste afsnit, fig. 8).

³ Garnvinder af denne type findes i øvrigt med ærværdig alder, jf. foto af et *hespetræ* fra Osebergfundet i Norge fra 800-tallet, KLNLM (1960) s. 206.

^{3a} På øerne er *haspe* den alm. betegnelse (ligeledes med vokal *a* hhv. *æ*); som synonyme nævnes *hærvetræ*, *spindevinde*, jf. *haspe II* i *Ømålsordbogen* (1992 ff.)

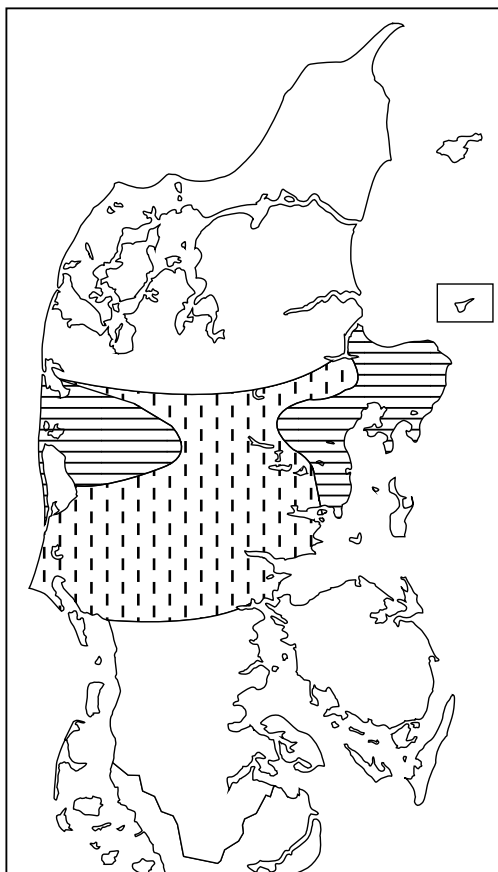

Fig. 5. Udbredelsen af subst. *haspe*.
Fra Jysk Ordbog ¹*haspe* 2.

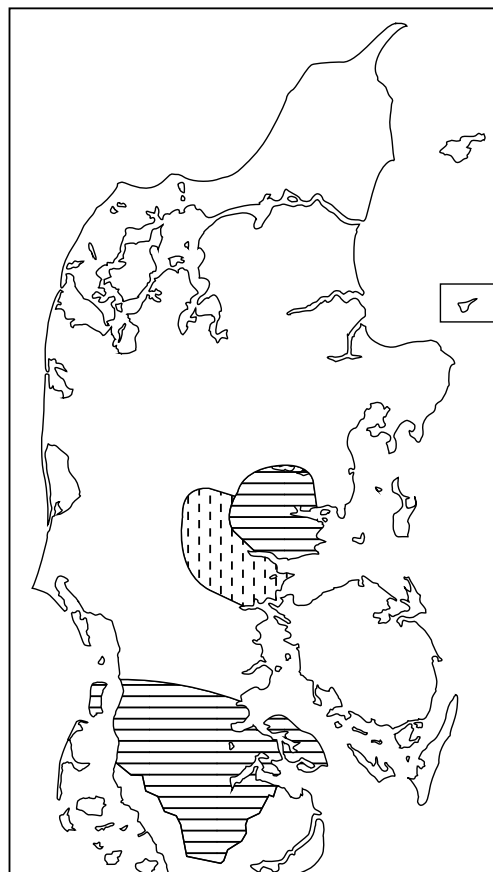

Fig. 6. Udbredelsen af subst. *haspetræ*.
Fra Jysk Ordbog.

På disse to kort markerer vandret skravering tæt afhjemling, lodret skravering spredt afhjemling.

3. Hærvetræ

I afsnit 2 blev det antydnet, at verbet *haspe* var brugt i SVJy, men som fig. 5-6 viser, betegnes redskabet ikke tilsvarende *haspe* eller *haspetræ* i dette område (eller i hvert fald kun sporadisk). Her viser det sig, at man kan *hæsp o æn hærræ'* = haspe på et hærvetræ (Darum ved Esbjerg), hvor *hærræ'* så oversættes ved 'garnhaspe'. Af en skitse hos en anden kilde fra samme egn ses, at redskabet er af samme type haspe som ovf., blot med en anden mekanisme til brug for aftagning af det opvundne garn: den ene vinge/arm har et led midtpå, så den kan bøjes til siden og garnvindingerne dermed slækkes lidt og nemmere tages af (jf. fig. 7); det krævede, at man tog hele aksel- og vingedelen af. Også den type haspe, hvor (aksel- og) vingedelen kan flyttes, vises på en illustration hos denne kilde (jf. fig. 8).

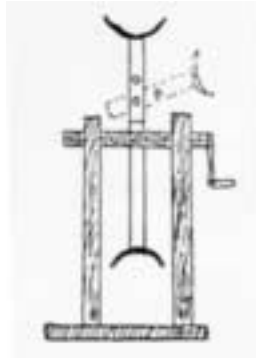

Fig. 7. Hærvetræ set fra Enden.

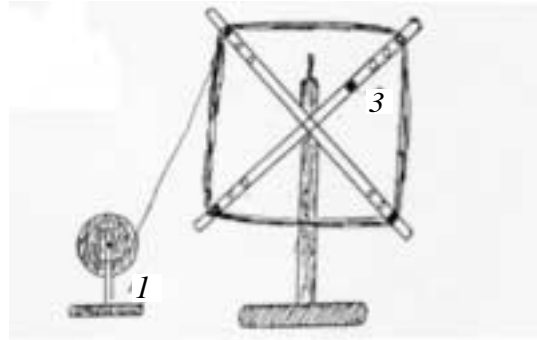

Fig. 8. Hærretræ og Garnvinde paa samme Stativ.

Begge fig. og tekst fra Tobiassen Kragelund (1942) s. 428 hhv. 430.

Redskabet i fig. 8 er vist i “haspe-funktion”; tallet 3 markerer træk-svingets placering. Det ses, at opstanderen er tildannet i øverste ende, så den kan være aksel for vingedelen, når denne skal dreje i vandret plan og fungere som garnvinde. Desuden ses de borede huller i vingerne til brug for vindelpindene til garnløkker af forskellig størrelse, når redskabet fungerer som garnvinde. Tallet 1 markerer tenstolen, dvs. de små opstandere, der holder tenen under afhaspningen.

Betegnelsen *hærvetræ* er dannet ud fra verbet *hærve* (el. *herve*), der oftest skrives *hærre*, *herre* svarende til udtalen *hæra* (og enkelte steder med apokope: *hæ·r*). Formen *hærre* findes også i ældre nydansk; ordet har ifølge ODS paralleler i et norsk subst. *herva* og et tilsvarende svensk subst. *härva* (= afhaspet garn, garnbundet). I modsætning til forholdene ved ‘haspe’ findes der ikke noget subst. ‘hærve’ el.lign., men kun sammensætningen *hærvetræ*. Denne betegnelse er almindeligt kendt i et syd- og sønderjysk område, jf. fig. 9.

Hermed er det område, der af Højrup (1966) beskrives som “et bælte mellem Haderslev og Vejle fjorde og vest på til

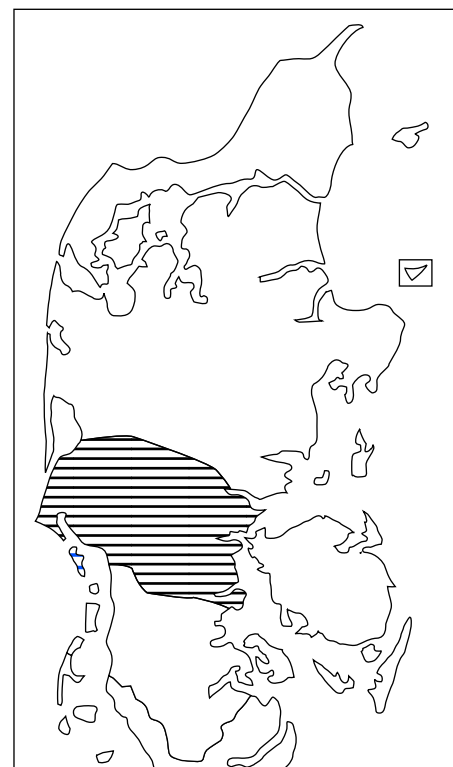

Fig. 9. Udbredelsen af *hæve-træ* ifølge Jysk Ordbogs samlinger.

vestkysten” (p. 218), nærmere fastlagt for den vestlige dels vedkommende; det betegnes som “et mærkeligt konservativt område, hvor flere gamle kulturelementer og benævnelser har holdt sig” (smst.). Hvilke der tænkes på, fremgår ikke umiddelbart; ud fra betegnelserne i denne artikels sammenhæng synes området for så vidt ikke mere konservativt end nordligere egne (jf. de næste afsnit). I Jysk Ordbogs samlinger nævnes hærvetræer som inventar i boopgørelser tilbage til omkring 1750. – Verbet *hærve* kendes lidt mere spredt i samme område som *hærvetræ* og stedvis konkurrerende med *at haspe* (jf. eksemplet fra Esbjerg-egnen ovf., desuden især Vejle-egnen).

Det bør også nævnes, at to sønderjyske kilder anfører subst. *hærvel* i denne sammenhæng. Normalt betegner *hærvel* det bræt, hvorpå man “gistner” brød (dvs. pensler brød med en blanding af mel og vand før bagning), men fra egnen vest for Haderslev noteres: “hervel (hærrel) kalder man både Gistnebrættet og Garnhaspen”. Desuden anfører Kok (1863), at “Hervel (Herrel)” ved Åbenrå betyder gistnebræt, men ved Tønder betegner ordet en “Haspe = Sv. härfvæl”, dvs. en garnhaspe (jf. forklaringen af *härvel* i SAOB (1933)). Den første oplysning gælder altså en lokalitet i området for *hærvetræ* og verbet *hærve* (jf. fig. 9), mens den anden vedrører en egn helt uden for dette område og derfor må betragtes med en vis skepsis.

Ser man udbredelseskortene i fig. 5, 6 og 9 under et, fremgår det, at Syd- og Sønderjylland samt størstedelen af Midtjylland er dækket ind via betegnelserne *haspe*, *haspetræ* og *hærvetræ*.

4. Strente og strentetræ

Disse betegnelser har antagelig som grundord verbet *strente*, der betyder “udspænde, stramme en snor el. lign.”. Ordet bruges i denne betydning nord for Limfjorden, desuden mere sporadisk i Him og Sall. Ved siden af denne mere generelle betydning kan verbet på et tidspunkt have fundet anvendelse i den mere specielle situation, hvor garn el. tråd udspændes ved at blive vundet fra en ten op på en garnvinde el. lign., så *at strente* kom til at betyde ‘at haspe’. Hvis man dengang ikke havde noget andet navn til det redskab, man haspede med, ville substantivering *en strente* være en velegnet betegnelse for redskabet.⁴

Verbet *strente* kendes faktisk i betydningen ‘haspe’ i hele Nord- og Midtjylland, men altså i konkurrence med ‘at haspe’ i det sydlige

⁴ Svensk dialekt har et subst. *strenta* = friskt vækstskud på gran el. fyr (jf. Rietz (1867) s. 685), hhv. *stränta* = trætop (jf. ODS bd. 22 sp. 365); dette skulle ifølge ODS kunne være direkte oprindelse for subst. *strente* – hvad dog forekommer mindre sandsynligt,

Fig. 10. En *strenjt*. Fra Haslundsg, sydvest for Randers (MØJy-N).

Midtjylland. I materialet findes ordet optegnet med alle de tre urundede fortongevokaler *i*, *e*, *æ*, fx *strint* i MØJy, *strenjt* i Fjends og *strænjt* i Vends.⁵ Samme variationsbredde findes i udtalen af subst. *strente* og sammensætningen *strentetræ*. Udbredelsen af de to ord som betegnelse for en garnhaspe fremgår af fig. 11.

Som det er tilfældet med *haspe* og *haspetræ*, findes *strente* og *strentetræ* stort set i hvert sit område: *strente* i Thy, Him-V og -S, Ommers, MØJy-N og på Samsø (desuden spredt i Hards-Ø og Fjends), *strentetræ* klart afgrænset til NJy, Him-N og -Ø samt det nordøstligste Thy (Hannæs). Der er dog enkelte lidt usikre former i Thy-N, fx fra en båndoptagelse i Ræhr sogn: 'nå: wi 'så haj ə 'ti:n 'ful', 'så sku əð stræntəs 'å: po ə 'strænjtər, 'de' ə jo 'dæn' = når vi så havde tenen fuld, så skulle det strentes (dvs. garnet haspes) af på strenten / strentetræet, dét er jo den (der bruges til det). Her er næppe tale om en særlig udtale af *strænjt* (den almindelige form i størstedelen af Thy-N), men snarere om *strentetræ* som i Hanherred, blot er sammensætningens sidsteled blevet helt ubetonet (hvilket ofte sker i Thy). Området er afgrænset af stiplede linie på kortet.

I Vends og Han er *strentetræ* et så veletableret ord, at det indgår i en udbredt talemåde: *de er få mi-n ywn som æ strænjttræj* = det er for mine øjne som et strentetræ (Espegaard (1974) s. 87).

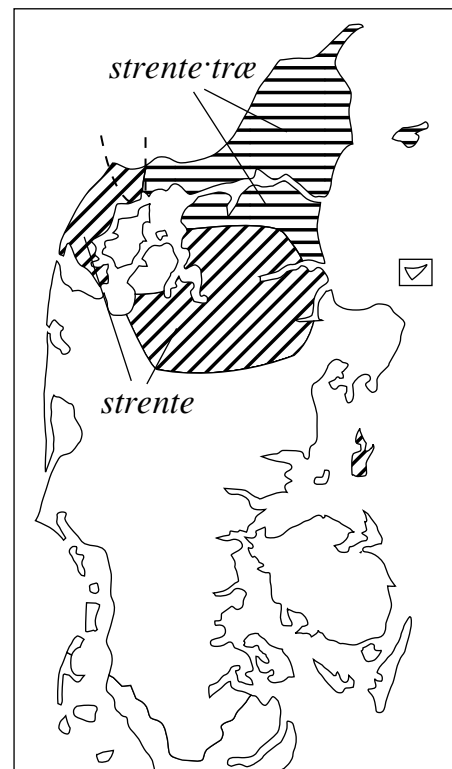

Fig. 11. *strente* og *strentetræ*. Udbredelse ifølge Jysk Ordbogs samlinger.

idet en garnhaspe i facon overhovedet ikke minder om et (tyndt) vækstskud. Efter min mening må betydningen først være overført til et verbum med betydningen 'gøre tynd, lang, udspænde', før ordet kan forbindes med en garnhaspe.

⁵ Dette fører i enkelte kilder til sammenblanding med verbet *strinte* = stænke mv. (også = 'så, sprede tyndt'). I Feilbergs ordbog ses udtalen med *æ* valgt som grundlag for opslagsformen, jf. 1. *strænte* (subst.), 2. *strænte* (verb.).

Dette kan siges om noget indviklet, noget man ikke forstår, eller med betydningen “det løber rundt for mig”, i alle tilfælde sandsynligvis ud fra, at strentetræets vinger drejes hurtigt rundt, så man ikke kan nå at skelne enkeltheder på garn mv.⁶

5. Strangel

Ser man igen samlet på udbredelseskortene ovenfor, er nu kun et midtvest- og nordvestjysk område ikke “dækket ind” med en betegnelse for garnhaspe. Det viser sig, at man her har sit helt specielle ord for garnhaspen – et ord, som hidtil ikke har haft en autoriseret retskrivning, men som formentlig bedst gengives *strangel*. Udtaleformerne har oftest vokal *å*, fx *strån̄æl* på Mors, *strån̄iļ* i Hards, men noteres også med *o*, fx *strongel* i Sall. Ordet kendes også i et midtøstjysk område (inden for *haspe*-området på fig. 5), sandsynligvis som den ældre betegnelse forud for *haspe*. Udtalen har her oftest vokal *o*, fx *stron̄æl*, hvilket antagelig også ligger bag skrevne former som *strungel*, *strungle* (MØJy-N). Denne fordeling af *å/o* foran *η* stemmer overens med Kort etc. nr. 3 vedr. udviklingen af gammeldansk *a* foran *ng* (fx i adj. *lang*, subst. *stang*), hvilket lægger op til, at opslagsformen bør være *strangel*. Ordets samlede udbredelse er indtegnet på fig. 12.

Det ses, at *strangel*-området også i det vestjyske går lidt ind i *haspe*-området mod syd (jf. fig. 5); endvidere, at det går lidt ind i *strente*-området dels

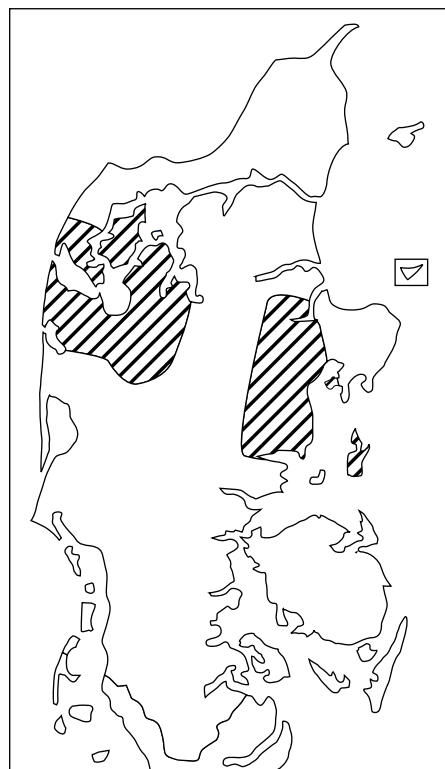

Fig. 12. Udbredelsen af *strangel* ifølge Jysk Ordbogs samlinger.

⁶ Her må også nævnes ordet *strentehest*. Det betegner en garnløkke, der uheldigvis er ramt ved siden af en af haspens vinger; derved går den tværs over haspen og giver risiko for, at de øvrige løkker går i filter. “Jeg kender godt en strænthejst, som let fremkom, da det tit var børn, der blev sat til at strænte, og de var jo knap så omhyggelige til at føre tråden som voksne”, bemærker en meddeler fra MØJy. Ordet kendes også uden for *strente/strentetræt*-området, nemlig i vist hele MØJy samt SØJy-N. I øvrigt bruges simplekset *hest* som betegnelse for en sådan delvis vildfaren garnløkke (også vedr. vævning) i større dele af Jylland.

Fig. 13. *Strangel*. Fra Skautrup (1927) s. 253.

område (jf. fig. 11), lader formode, at *strangel* er den ældste betegnelse i området.

Men hvad er egentlig oprindelsen til ordet *strangel*? ODS har ikke ordet med som opslagsform; Feilberg anfører det som en artikel *strångle*, men giver ikke forslag til etymologi mv. Der findes tilsyneladende ikke paralleller i de øvrige nordiske sprog.⁸ Heller ikke direkte i (neder)tysk – og dog må udgangspunktet snarest søges her. I tysk har subst. *Strang* betydningen ‘snor, reb’ mv., men også ‘fed garn’, og tilbage i middelnedertysk finder vi ordet i formen *stranc* (og sideformen *strenc* = subst. *streng*, jf. ndf.) brugt i forbindelse med vævning i betydningen: “Strähne der Kette des Einzugsarnes, Aufzugsarnes von einer bestimmten Anzahl Fäden”, altså om kædegarn, der ved ind- eller udføring over en vævebom består af et bestemt antal tråde (jf. Lasch und Borchling (1974) sp. 524). På tilsvarende måde ligger trådene, eller rettere: de enkelte løkker garn, ved siden af hinan-

⁷ På kortet i fig. 12 kan også med lidt god vilje ses, at det sydvestligste Djurs (Tved sogn) hører med i området; herfra anføres formen *strongel*.

⁸ ODS har et adj. *stranglet* med betydningen “lang, tynd, opløben”, bl.a. om plantevækst; dette ord anføres som formentlig beslægtet med subst. *strangla* (= langt, tyndt træ) i norsk dialekt samt subst. *stranglä* (= træstamme) i svensk dialekt. Ud fra samme tankegang som ODS’s vedr. oprindelsen til *strente* (jf. note 4 ovf.) kan man måske hævde, at *strangel* i betydningen ‘garnhaspe’ er relateret til disse nordiske ord.

i det vestjyske (Thy-S), dels i det østjyske (i MØJy-N og Ommers, men også på Samsø).⁷ For nu at afsikre, at ordet i det hele taget betegner en garnhaspe som ovenfor, vises i fig. 13 et eksempel af redskabet fra Holstebroegnen. Som yderligere bevis kan nævnes en ordre som: *tå’ æ strånil o strænt mæ dæn’ tjænful* = tag stranglen og strent mig den tenfuld (dvs. det garn, der er spundet på en ten; Thy-S). At verbet *strente* her bruges sammen med *strangel* og ikke subst. *strente*, som kendes i samme

den, når de er vundet op på en garnhaspe; dermed kan man med rimelighed antage en forbindelse mellem *strang* = 'snor, tråd' og *strangel* = 'garnhaspe'. Det understøttes af, at *strang* er afhjemlet i ældre nydansk, jf. ODS i artiklen *1. Streng*, hvor *strang* anføres som sideform specielt for 'garn i ophasket tilstand'. Ganske vist er jysk altså i givet fald ene om at forbinde *strang* med suffiks *-el*, men denne suffigering anvendes i jysk også ved andre redskabsbetegnelser mv. (fx *vævel* som betegnelse for en væv).

Det skal her nævnes, at *strangel* også indgår i betegnelsen på et enklere redskab til samme formål, nemlig en *håndstrangel*, jf. fig. 14. Denne betegnelse er kun afhjemlet fra Heringegnen. Det ses, at de enkelte garnløkker lægges ordnet ved siden af hinanden ligesom på en *strangel* og de øvrige garnhasper. Desuden bemærkes, at på redskabet sidder det ene buede træstykke vinkelret i forhold til det andet, sandsynligvis for at give plads til flere garnløkker, end der er mulighed for, hvor de to træstykker er parallelle. Begge udformninger findes tilbage i middelalderen⁹, modellen med de parallelle træstykker også tilbage i 800-tallet.¹⁰

Fig. 14. Håndstrangel. Fra H.P. Hansen (1942) s. 122.

Efter dette dyk tilbage i historien til det helt primitive redskab, der først fritog brugeren for at vinde garnet op i løkker omkring hånd/underarm/albue, skal det lige nævnes, at garnhasperne i 1800-tallet blev stadigt forbedrede, bl.a. med tællemekanismer, så de kunne lægge præcis samme antal garnløkker i hvert fed (el. lod, klavse). H.P. Hansen (1947) nævner således *Kong'hasp*, *Tal'hasp* og *Knæk'hasp* (= konge-, tal-, knækhaspe), som "ved en Tælleanretning, Hjul, Klokke og Viser kunde kontrollere Traadenes Antal, saa man kunde faa Klavserne lige store" (s. 46), med tilhørende foto af en "Tællehaspe" med tandhjulsudveksling (s. 47).

⁹ Jf. tyske træsnit fra 1475 og 1544, gengivet hos H.P. Hansen (1947) s. 44 hhv. 41.

¹⁰ Jf. foto af en garnvinde fra Osebergfundet i Norge, KLNLM (1960) sp. 206.

Afslutning

*Naar Tenen er fuld, sættes den paa en "Tenstol" med en tyk Staaltraad, og saa haspes eller "hæves" eller "stræntes" Garnet af ved Hjælp af en Haspe, der ogsaa kaldes "Hævetræ", "Strænte" eller "Strongle" – skrev Feilberg (1889) s. 133, og denne sætning citeres under flere af de pågældende ord i ODS. I sin jyske ordbog redegør Feilberg naturligvis i artiklerne *hævetræ* etc. for udbredelsen af de enkelte ord ud fra de dengang foreliggende oplysninger; men først ud fra de mange yderligere oplysninger i Jysk Ordbog, bl.a. meddelernes besvarelser af spørgelister, er det blevet muligt at fastlægge udbredelsesområderne med så stor sikkerhed som ovenfor.*

I 1800-tallets sidste halvdel slår industrialiserede produkter mere og mere igennem, og i 1880-erne tager landbrugsomlægningen og mekaniseringen for alvor fart. Den gamle hjemmefremstilling med førindustrielle redskaber som spinderok, garnhasper mv. blev udkonkurreret af masseproduktionen fra stadig mere effektive maskiner; der gik "ikke mange Aartier, før Karter og Rok i de fleste Hjem blev slængt hen i en Krog paa Loftet mellem andet gammelt Skrammel" (H.P. Hansen (1947) s. 81). Allerede i 1920-erne var redskaberne blevet museumsgenstande: "Æ Rok aa æ Tohæk, æ Gaarvinner aa æ Straangel (= rokken og tohækken¹¹, garnvinderen og stranglen) staar nu paa Musæet, som et Minde om en svunden Tid og om gammeldags Flid og Sparsommelighed" (Søndergaard (1924) s. 101). I lidt gammeldags husholdninger kunne de også efter 1900 findes i storstuen; men det yngre slægtled værdsatte ikke rigtig de gamle redskaber, jf. beskrivelsen fra Himmerland hos Staun (1916): de unge piger på besøg "pillede med klædelig Barnlighed helt kejtet ved Rok og Strinte (= strente, jf. ovf.) for at understrege, hvor ukendte de var med disse gamle morsomme Remediers Brug" (s. 148).

---

¹¹ Dvs. en kasse, kurv el.lign. til kartet uld (idet *to* betyder uld); betegnelsen *tohæk(ke)* kun kendt i NVJy.

Litteratur inkl. ordbogsværker:

- Espegaard, Arne: *Vendsysselsk Ordbog*. IV. Hjørring. 1974.
- Feilberg, H.F.: *Dansk Bondeliv*. Kbh. 1889.
- Feilberg, H.F.: *Ordbog over jyske almuesmål*. I-IV. Kbh. 1886-1914.
- Hansen, H.P.: Herning Museum. – i: *Sprog og Kultur*. XI. Århus. 1942, s. 63-129.
- Hansen, H.P.: *Spind og Bind*. Kbh. 1947.
- Højrup, Ole: *Landbokvinden*. Kbh. 1966.
- Jysk Ordbog: www.jyskordbog.dk. – under stadig udbygning, p.t. omfattende A-Ha. 1982 ff.
- KLNM = *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. V. Kbh. 1960.
- Kok, Johannes: *Det danske Folkesprog i Sønderjylland*. I. Kbh. 1863.
- Kort etc. = Kristensen, Marius og Valdemar Bennike: *Kort over de danske folkemål*. Kbh. 1898-1912.
- Lasch, Agathe und Conrad Borchling (et al.): *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch*. III. Neumünster. 1974.
- ODS = *Ordbog over det Danske Sprog*. 1-28. Kbh. 1918-1956.
- Rasmussen, R.P.: Uldens og Hørrens Behandling i Halvfjerdserne. – i: *Østjydsk Hjemstavn*. Skanderborg. 1942, s. 44-53.
- Rietz, Johan Ernst: *Svenskt Dialektleksikon*. Malmö (etc.). 1867.
- SAOB = *Svenska Akademiens Ordbok*. XII. Lund. 1933.
- Skautrup, Peter: *Et Hardsysselmål*. I. Kbh. 1927.
- Staun, C.: *Under Dommen*. Kbh. 1916.
- Søndergaard, Kr.: Morsingsk Bondeliv omkring 1860-75. – i: *Historisk Aarvog for Mors*. Nykøbing M. 1924, s. 101-105.
- Tobiassen Kragelund, T.: Fra Hunderup Sogn. – i: *Fra Ribe Amt*. X. Kbh. 1942, s. 414-440.
- Ømålsordbogen*. Udg. af Institut for Dansk Dialektforskning, Københavns Universitet. 1992 ff.

Inger Schoonderbeek Hansen:

Dialekt på skrift

– Jens Thises vendelbomål

En vigtig del af det mangfoldige kildemateriale, der ligger til grund for Jysk Ordbog (JO), er den jyske dialektlitteratur. Første gang dialekt blev anvendt seriøst i dansk litteratur var netop på jysk - i St.St. Blichers velkendte rammefortælling *E Bindstouw* (1842). Indtil da blev dialektale gloser eller replikker kun anvendt til at karakterisere personer som enfoldige; tænk bare på det jysk, tiggerkællingen taler i Holbergs *Mester Gert Westphaler* (1723), (scenen er i det sydlige Jylland, tiggerkællingen siger til Gert:) “Far! gi mæ en Skilling til Brød, a er saa svolten, Falil” (akt 1, scene 2).

Mens filologiske dialektoptegnelser fra ca. 1850 er sket i grovere eller finere lydskrift, har næsten alle dialektforfattere søgt at gengive dialektal udtale alene ved brug af tegn fra dansk skriftsprog. Hver enkelt lyd i dialekten søges dækket af et normalt bogstav, sjældnere en kombination af bogstaver. Prosodiske fænomener som lydlængde og stødforhold søges gengivet mere eller mindre, som det sker i dansk skriftsprog. På denne måde får læseren et vist indtryk af, hvordan dialekten lyder, men mange træk – især de prosodiske – kommer kun ufuldkomment til udtryk i dialektlitteraturen; de vil kun kunne indlæses af den læser, som i forvejen kender dialekten.

Således gengives fx i en tekst fra Århuseggen et ord som ‘gade’ *gåj*, svarende til udtalen [gɑːj]. Skrivemåden *gåj* viser imidlertid ikke, at å’et er langt. En sætning som ‘solen skinner’ gengives i en tekst fra Sydvestvendsyssel *swål dæj skjænnær*, svarende til udtalen [ˈswɑlˈdæj ˈskjænˈær]. I teksten får man ikke vist, at ordene har stød, eller at vokalen i *dæj* er nasaleret. Generelt gengives dialekternes udtale altså kun mangelfuldt i dialektlitteraturen.

Denne artikel handler om, hvordan dialekten gengives i en af JO's vigtige litterære kilder, nemlig den vendsysselske forfatter Jens Thises hovedværk, romanen *Livet i Sognefogedgaarden* (1922f.). Jeg vil se nærmere på, hvordan Thise gengiver de for vendelbomål karakteristiske lydlig forhold i sin skriftlige version af dialekten. Skinner dialekten klart igennem? Er han konsekvent i sin gengivelse? I beskrivelsen støtter jeg mig til Arne Espegaard's *Vendsysselsk Ordbog* (1972 ff.) (herefter: VO), J.Kr. Larsens *Bidrag til Ordbog over Vendelbomalet* (1914), J.M. Jensens optegnelser i *Et vendelbomåls lyd- og formlære* (1897 ff.), samt JO's oplysninger om vendelbomål (jf. www.jyskordbog.dk/ordbog) (herefter: JO). Læserne kan få en kort oversigt over vendelbomalet ved at (gen)læse Bent Jul Niensens artikel "Signalement af vendelbomalet" i *Ord & Sag* 4 (1984) s. 25-36.

Jens Thise og Livet i Sognegaarden

Jens Thise er pseudonym for Jens Madsen Møller (1868-1955).¹ Jens Thise var født og opvokset i Tise sogn, Børglum herred i Vendsyssel, hvor han i en alder af 25 år overtog sin fødegård. Han er blevet kendt som folkelig dialektforfatter og har efterladt sig en pænt stor produktion af fortællinger, romaner, digtsamlinger, komedier m.m. Fortælletraditionen var ikke fremmed for Thise, idet han fra barn af tit havde hørt sin bedstefar (på vendelbomål) fortælle om gammel sæd og skik på hjemegnen.

Livet i Sognegaarden (LS), der består af to bind (1922-23), udgør en del af et firebindsværk om livet på landet i Vendsyssel omkring århundredeskiftet; værket består desuden af *Sognefogdens Pigebørn* (1918) og *Sognefogdens Svigersønner* (1919). Thise skrev sit hovedværk på dialekt; det blev solgt i flere oplag, og desuden oversatte han dele af det til 'nudansk' (1946).² Thises værker på dialekt blev meget populære især blandt lokalbefolkningen, vendelboerne, som kunne identificere sig med Thises livlige og nærværende skildringer af hjemstavns befolkning, dens særegenhed og dens sprog.

¹ Oplysninger om Jens Thise og hans forfatterskab stammer hovedsageligt fra *Dansk biografisk leksikon* XIV (3. udgave 1983) s. 455f. og Jens Rolighed: *Jyske digtere og deres hjemstavn* (1969) s. 150 ff.

² Thises oversættelse fra 1946 kan kaldes nudansk, men den rummer nu også 'dialektord' som *a* for 'jeg' og *int* for 'ikke' eller 'intet', samt - efter retskrivningen fra før 1948 - store begyndelsesbogstaver for navneord, datidsformerne *kunde*, *skulde*, *vilde* i stedet for 'kunne', 'skulle', 'ville' og endelig *aa* for 'å'.

Nedenfor gengives et udsnit af LS (bd. II, s. 164-167) og Thises oversættelse (s. 103-105). Teksten illustrerer fint Thises gengivelse af sit hjemstavnsmaal samt den 'lune' tone i fortællingen. Teksten er grundlaget for den efterfølgende analyse af Thises dialektgengivelse.

(Forhistorie: Kristen fra Hjulskov og Petrine fra Sognefogedgården skal giftes; man har travlt i Sognefogedgården, hvor festen skal holdes. Mette Marie, Petrines mor, er temmelig stresset, selv om hun får hjælp bl.a. fra kogekonen, madam Henriksen, og hendes medhjælper, den aldrende Maren Kusk).

Dæ war saa travlt i Saawnfogorri som i non Myjrtoiw. Mett Maritj ha nok tit hat møj aa bestill; men de ha ilywal oller wat i dæhæ Synn. Oll sammel kam de pøeli aa spovr etter, hvar de aa de loe. Hwant skul hon ku haaw de, ettesom dæ wa bløwen ry op dihæ Daw. Di fæk saamæj da siel
5 aa sitj etter e helle ta jenting ontj i Stee. Stadi jawe hon aapaa Kokkekvon. "Trowe do, do blywe faere te Tijn? Trowe do no, der er nok aa oll Slav? for hellens — —."

Madam Henriksen bløv te sist gnawen aa ga knobbe Svaar aa jow Mett Maritj ino mier styrwiltj, end hon war i Forweij. Petrine kam aa will
10 hjælp te; men de mat hon ilywal entj. De war entj faa tille, hon bejöntj aa sitj etter het Sager; men de wa ved aa løb runtj for her, de will hon testoe. "Jaja, bette Muer, taa e no med Rov; de goer nok oltj sammel."

"Ja, do ka sajt, der er e-en, de legge dæ nue te Last. De stoer aapaa mæ de hiele, saa! — — Aah, Gud frij wos! dæ tabt hon wes en Gryij."
15 Mett Maritj stij uk i Tjykkent, hvar Kokkekvon rumstire nue mier end almendeli. "De skee wal entj nue?" spovr hon betjømre.

Der var saa travlt i Sognefogedgaarden som i nogen Myretue. Mette Marie havde nok tit haft meget at bestille; men det havde alligevel aldrig været paa den Maade. Allesammen kom de farende og spurgte efter, hvor det og det laa. Hvordan skulde hun kunde huske det, eftersom der var blevet ryddet op disse Dage. De fik saamænd selv se efter det eller tage noget andet i Stedet. Stadig jagede hun paa Kogekonen. "Tror du, du bliver færdig til Tiden? Tror du nu, der er nok af enhver Slags? For ellers — —."

Madam Henriksen blev til sidst gnaven og gav knubbede Svar og gjorde Mette Marie endnu mere fortumlet end hun var i Forvejen. Petrine kom og vilde hjælpe; men det maatte hun alligevel ikke. Det var ikke for tidligt, hun begyndte at se efter hendes Sager; men det var ved at løbe rundt for hende, det vilde hun tilstaa. "Jaja, bitte Mor, tag det nu med Ro; det gaar nok alt sammen."

"Ja, du kan sagtens, der er ingen, der lægger dig noget til Last. Det hele hviler paa mig, saa! — — Aa, Gud fri os! der tabte hun vist en Gryde." Mette Marie fo'r ud i Køkkenet, hvor Kogekonen rumsterede noget mere end almindeligt. "Der skete vel int noget?" spurgte hun bekymret.

“Entj mier end dæ skul ske,” svoer Madammen hvast.

“Nej, nej, pas do endeli aapaa aa entj snak faa møj te her; hon er s’gu kras,” hvæest Maren Kusk aa fiske Tallerkener op aa i stuer Sinkballi.
20 “No skal a te aa ettesitj Patætteren ijen. Di er entj skrelt orentli. Di haa suet Ywen, seer hon.”

“De skal i ol Fald jøres om,” saae Madam Henriksen nue kort.

“Ja, dæ ka do siel hører, Mett Maritj. De haar ilywal oller øwegoe mæ førri, aa no haar a enda skreltj Patætter i øwer haltressenstyw Ohr. A bløv
25 s’gu osse saa gal, de a mat te aa leg min Tæjer fraa mæ der i Weje. Jov, a skal jo sæj dæ, a ka jo entj ræjti kommandier dem ino, aa skal a te aa brugh Muj aa no Betydning, saa klæbrer di, saa a blywer hiel ufaastoele, aa saa gnawe di osse min Gummer. Ja, de ha a saamæj oller dræmt om, de a skul sli mier end jit Sæt Tæjer op. A haa jo saa tit snakke med
30 Saawnrosmæjeren om e, aa di haar osse töt, a wa dem waer; men skul di sont te aa stas Fattelemmeren op, ku e nemt faa slemm Følger; saa be- jøntj Bejleren nok aa svarmm ijen. De saae a, de skul di entj jør uk aa, faa Bøen ku a entj faa længer, aa de ku hæij, a ku [b]jærre mæ jej fraa en naen Komuvnn, saa will de wal nok jør e knøv bette Brøllep for aa blyv
35 skelt ved mæ. A wæ nok, hons djæ Nies klør etter, aa de er s’gu entj faa, di holle saa møj aa mæ. Nej, de er Alvilda aa Viktoria aa saa djæ Kjær- rester a ka Tak faa Tæjen. Aa jej aa Alvildas di gammel Kjærrester, ham, der er Faaer te dæj ælst Dreng, haj war saa ferm, de haj will sku te osse, sinn haj hõt, hons dæ wa Taael om. Haj tæntj sæ faa fem Kroner. — —

“Int mere end der skulde ske,” svarede Madammen hvast.

“Nej, nej, pas du endelig paa int at snakke for meget til hende; hun er saa kras,” hvæede Maren Kusk og fiskede Tallerkener op af en stor Zinkbalje. “Nu skal a til at efterse Kartofflerne igen. De er int skrællet ordentligt. De har sorte Øjne, siger hun.”

“Det skal i hvert Fald gøres om,” sagde Madam Henriksen noget kort.

“Ja, der kan du selv høre, Mett’ Marie. Det er alligevel aldrig overgaaet mig før, og nu har a endda skrællet Kartoffler i over 50 Aar. A blev s’gu ogsaa saa vred, at a maatte til at lægge mine Tænder fra mig der i Vinduet. Jo, a skal sige dig, a kan jo int rigtigt kommandere dem endnu, og skal a til at bruge Mund af nogen Betydning, saa klaprer de, saa a bliver helt uforstaaelig, og saa gnaver de ogsaa mine Gummer. Ja, det havde a saamænd aldrig drømt om, at a skulde slide mere end et Sæt Tænder op. A har jo saa tit talt med Sogneraadsmedlemmerne [egl. -mændene] om det, og de har ogsaa syntes, a var dem værd; men skulde de saadan til at stadse Fattiglemmerne op, kunde det let faa slemme Følger; saa begyndte Bejlerne nok at sværme igen. A sagde, det skulde de int gøre noget ud af, for Børn kunde a int faa længere, og det kunde hænde, a kunde bjerge mig en fra en anden Kommune, saa vilde de vel nok holde et pænt lille Bryllup for at blive mig kvit. A ved nok, hvad deres Næse klør efter, og det er s’gu int for de holder saa meget af mig. Nej, det er Alvilda og Viktoria og saa deres Kærester, a kan takke for Tænderne. Og en af Alvildas de gamle Kærester, han, der er Fader til den ældste Dreng, var saa ferm, at han vilde hjælpe til ogsaa, da han hørte, hvad der var Tale om. Han tegnede sig for fem Kroner. — —

40 Naa, de er entj sikkert, haj betaalle dem; men lig gaat, ham skul hon no ha holtj ved. Men som saae, skal a brugh Muj som førri, saa er a nøj te aa leg dem. Sitj no etter, Mett Maritj, aa sæj mæ di Minning om Patætteren.”

“Nej, de wel a entj blæij mæ i. Men a trower, de will becomm dæ
45 beer, om do beholtj Tæjen i Muj, siel om heller entj do ku brugh i slet saa rask.” Mett Maritj skøntj sæ uk æ Døn.

“Pyh.” mummelt Maren Kusk, “de wa s’gu en fatte Trøst, a fæk der. Hon behøwe entj aa stek Njæssen saa høvt, faade hee Piger haa wat heldi aa en nanes uheldi. Men skal a abselut ijemmel Paatætteren ijen, saa wu
50 de s’gu i rask Omgang,” knurre hon aa tører sæ om Njæssen.

Illustration af Mogens Schou
Christiansen i Børge Jensen:
Kyndelmisse (1981) s. 26.

Naa, det er int sikkert, han betaler dem; men lige godt, ham skulde hun nu have holdt ved. Men som sagt, skal a bruge Mund som før, saa er a nødt til at lægge dem. Se nu efter, Mett’ Marie, og sig mig din Mening om Kartofflerne.”

“Nej, det vil a int blande mig i. Men a tror, det vilde bekomme dig bedre, om du beholdt Tænderne i Munden, selv om du saa int kan bruge den slet saa rask.” Mette Marie skyndte sig ud af Døren.

“Pyh,” mumlede Maren Kusk, “det var s’gu en fattig Trøst, a fik der. Hun behøver int at stikke Næsen saa højt, fordi hendes Døtre har været heldige og en andens uheldige. Men skal a absolut gennem Kartofflerne igen, saa bliver det s’gu en rask Omgang,” knurrede hun og tørrede Næsen.

Jens Thises vendelbomål

Til trods for at Thise dygtigt og ihærdigt forsøger at gengive sin hjemegns dialekt i LS og altså ikke anvender en egentlig lydskrift, hvor hver lyd fra dialekten modsvares af et og kun et tegn, bliver man hurtigt overbevist om, at det må være svært for ham at se fuldstændig bort fra de danske retskrivningsregler. Efter de daværende retskrivningsregler bruger han derfor store og små begyndelsesbogstaver for navneord, fx *Saawnfогorri* (= sognefogedgården, 1)³, *Myjrtuw* (= myretue, 1), selv om det jo er intet andet end tradition i dansk retskrivning.⁴

Thise har også måttet holde sig til de ganske almindelige bogstaver, der var til rådighed fra trykkeriet. En tro gengivelse af vendelbomålet ville kræve særlige lydtegn til at angive stød (i Danias lydskrift ved hævet komma) eller længde (ved hævet punktum), hvad Thise imidlertid ikke anvender. Desuden har Thise uden tvivl lagt vægt på, at sproget blev så let læseligt som muligt; særlige lydtegn ville her snarere være en ulempe end en fordel. Det er måske dette hensyn, der gør, at småordene ikke altid stemmer overens med den vendsysselske udtale, fx *der* (6) [*dæ(r)*], *med* (12) [*mæ*], *ved* (35) [*we*].

Nedenfor belyses, hvordan Thise gengiver nogle af de for vendelbomål karakteristiske enkeltlyd (vokaler, konsonanter og diftonger), prosodiske forhold (længde og stød) og grammatikalske forhold (køns- og (til dels) verbalbøjning).

Vokaler

Thise gengiver ret konsekvent den bagvedliggende vendsysselske udtale (og ser bort fra dansk retskrivning), når han skriver *y* i fx *ilywal* (= alligevel, 2), *blywe* (= bliver, 6), *u* i fx *nue* (= noget, 13), *wu* (= vorde, præs., 50) og *ø* i fx *bejøntj* (= begyndte, 10), *betjømre* (= bekymret, 16). Inkonsekvent i forhold til vendelbomålet er derimod gengivelsen i tilfælde som *bestill* (= bestille, 2), *jit* (= et, 29)⁵, der burde skrives **bestell* hhv. **jet* efter udtalen med [*e*]; *Gummer* (= gummer, 28), *knurre* (= knurrede, 50) burde skrives **Gommer* hhv. **knorre* efter udtalen med [*o*]; *Mett* (= Mette, 1), *men* (= men, 2) burde skrives **Mætt* hhv. **mæn* efter udtalen med [*æ*] etc.

Vandelbomålet adskiller sig fra de fleste øvrige dialekter og fra rigsmålet ved bl.a. at have 3 ekstra vokaler. Hvor rigsmålet skelner mellem [*e(·)*] og [*æ(·)*] i fx 'hende' og 'hænde', har vendelbomålet en

³ Tallet angiver linjenummer i teksten.

⁴ I retskrivningsreformen 1948 afskaffede man denne konvention, jf. note 2.

⁵ Ifølge VO stemmer denne form dog overens med udtalen længere mod syd, [(j)it].

ekstra lyd [$\dot{e}(\cdot)$], så man får tre forskellige ord alt efter, hvilken af de tre vokaler, der indgår i ordet, fx [$w\dot{e}j$ ’, $w\dot{e}j$ ’, $w\dot{æ}j$ ’], dvs. ‘vind’, ‘vejen’, ‘vend’.⁶ På samme måde har vendelboerne også en ekstra lyd mellem [$\dot{o}(\cdot)$] og [$\dot{ö}(\cdot)$], nemlig [$\dot{\phi}(\cdot)$], og mellem [$o(\cdot)$] og [$u(\cdot)$], nemlig [$\dot{o}(\cdot)$].

På dette område kommer Thise til kort, for der findes ingen særlige tegn i det almindelige alfabet til at angive netop disse ekstra lyd. Han skelner heller ikke konsekvent mellem disse vokaler i teksten. Ord, der ifølge Espegaard’s VO har [$\dot{e}(\cdot)$], gengiver han således enten med *e*, fx *Forweij* (= forvejen, 9), *endeli* (= endelig, 18), *heller* (45), eller med *æ* i fx *bjærre* (= bjærge, 33), *ælst* (= ældst, 38), *Njæssen* (= næsen, 48), (kun for langt [$\dot{e}(\cdot)$]:) *hvæest* (= hvæssede, 19).⁷

Ved gengivelsen af [$\dot{\phi}(\cdot)$] har Thise egentlig kun ét bogstav til rådighed, nemlig *ø*: fx *bløwen* (= blevet, 4), *Bøen* (= børn, 33), *Brøllep* (= bryllup, 34).

Kort [$\dot{o}$] gengiver Thise konsekvent med *o*, fx *Saawnfogorri* (= sognefogedgården, 1), *oll* (= alle, 7), *holtj* (= holdt, 41), mens han for langt [$\dot{o}(\cdot)$] skiftende bruger *o* og *aa*, *oll* (= alle, 2), *sont* (= sådant, 31), *loe* (= lå, 3), *svoer* (= svor, 17), *haaw* (= huske, 4), *haa* (= har, 20), *Faaer* (= far, 38), *Taael* (= tale, 39), og sjældent *aah*, *Aah* (= ah, 14).

Konsonanter

Vendelboernes særlige konsonanter gengives meget tydeligt i Thises tekst. Fx den særlige [*tj*]-lyd i forlyd foran fortungevokaler i stedet for rigsmålets [*k*]. Thise bruger her konsekvent *tj*-, *Tjykkent* (= køkkenet, 15) og *betjømre* (= bekymret, 16) – bortset fra i ordet *Kjærrester* (= kærester, 36), som synes indlånt fra rigsmål i nyere tid; jf. ældre [*tjærrest*] i J.M. Jensen s. 88.

Tilsvarende er rigsmålets [*g*] foran fortungevokaler blevet til [*j*], hvilket Thise gengiver konsekvent i teksten, fx *bejøntj* (= begyndte, 10), *ijen* (= igen, 20), *jør* (= gøre, 32), *ijemmel* (= igennem, 49).

Thise bruger også *tj* for -t sidst i ord, hvor rigsmålet har [*nt*] og [*lt*], svarende til vendelbomålets [*tj*], fx *bejøntj* (= begyndte, 10), *skreltj* (= skrællet, 24), *holtj* (= holdt, 41), *skøntj* (= skyndte, 46) (jf. JO, dialektkort 4.5 og 4.7). Umiddelbart synes formerne *skrelt* (= skrællet, 20) og *skelt* (= skilt, 35) at være inkonsekvente, men i disse tilfælde af ældre -te-ender synes palatalisering heller ikke almindeligt if. J.M. Jensen s. 212.

⁶ Eksempler er taget fra Bent Jul Nielsens artikel i *Ord & Sag* 4 (1984) s. 27.

⁷ I afsnittet om længde kommer jeg nærmere ind på Thises ekstra *e* efter rodvokalen, fx som i *hvæest*.

Endnu et vendsysselsk træk er, at hvor man i dansk skriftsprog skriver '-nd-', udtales dette i vendelbomål som [j], hvilket Thise også gengiver helt konsekvent i teksten, fx *Tæjer* (= tænder, 25), *Muj* (= mund, 27), *Saawnrosmæjeren* (= sognerådsmændene, 30) (jf. JO, dialektkort 4.4).

Glidere og diftonger

Vendelbomål har en række såkaldte 'glidere', dvs. at rigsmålets lange vokaler [iː, yː, uː] tilsvarende i ældre enstavelsesord udtales mere eller mindre glidende [ijː, yjː, uwː] eller med stød [ijʰ, yjʰ, uwʰ] (jf. JO, dialektkort 2.0). Eksempler i Thises tekst på dette træk må springe læseren i øjnene: *Tijn* (= tiden, 6), *frij* (= fri, 14), *stij* (= sti, dvs. hoppe, springe, 15) og *Myjrtuw* (= myretue, 1), der svarer til vendelbomålets [tijːn, frijː, stijː, myjrtuw].

For rigsmålets ej- og æj-diftonger skriver Thise *ej*, fx i *Forweij* (= forvejen, 9), *Bejleren* (= bejlerne, 32), men også *æj* i *sæj* (= sige, 26), uanset hvilken vokal, der bruges i dialekten (jf. JO, dialektkort 2.5). Når Thise oftest vælger skrivemåden *ej*, skyldes det formentlig de danske retskrivningsregler.

Vendelbomålets w-diftonger gengiver Thise overvejende med *w* og en sjælden gang med *v*. Sidstnævnte gengivelse må skyldes påvirkning fra dansk retskrivning, da vendelbomålet har [w] i alle disse tilfælde⁸, fx *haaw* (= huske, 4), *blywe* (= bliver, 6), *bløv* (= blev, 8), *jow* (= jo, 8), *Rov* (= ro, 12), *Ywen* (= øjne, 21), *øwer* (= over, 24), *Saawnrosmæjeren* (= sognerådsmændene, 30), *knøv* (= knøv, 34), *trower* (= tror, 44). Thises *aw* modsvarer i nogle ord en udtale svarende til rigsmålets [aw], *jawe* (= jagede, 5), *gnawen* (= gnaven, 8), mens det i *Daw* (= dage, 4) modsvarer udtalen [a.w] (jf. JO, dialektkort 2.4, 2.6, 2.7).

Længde

I dansk retskrivning skrives konsonanten efter kort vokal i tostavelsesord altid dobbelt, fx 'komme', 'katten', 'bakken'.⁹ Dette princip er også indarbejdet i Thises dialektgengivelse, fx *tille* (= tidlig, 10), *bette* (= bitte, 12), *Fattelemmeren* (= fattiglemmerne, 31), *bjærre* (= bjerge, 33), *osse* (= også, 25), *Njæssen* (= næsen, 48). Undtagelser er g [q] og

⁸ Dette gælder ligeledes for alle tilfælde med *v* i forlyd, fx *ved* (11), *Viktoria* (37), eller på andenpladsen i fx *hvar* (= hvor, 3) (men: *hwar* (= hvor, 15), *Kokkekvon* (= kokkekonen, 6), *Svaar* (= svar, 8), *hvast* (= hvast, 17), der alle modsvarer vendsysselsk [w]).

⁹ Der er blot få undtagelser fra denne regel, fx er der lang vokal i ord som fx 'læggen', 'væggen', og enkeltskrevet konsonant efter kort vokal i låneord som fx 'cykel'.

w [w], der ikke dobbeltskrives i ord som *bløwen* (= blevet, 4), *gnawen* (= gnaven, 8), *sager* (= sager, 11), *piger* (= piger, 48).

Oprindelige tostavellesord af typen 'bestille' har i jysk tabt det sidste tryksvage e; i de fleste dialekter ender disse ord på lang konsonant, [bə¹stel[·]], men i vendelbomålet sker der i stedet en forlængelse af vokalen, så udtalen bliver [bə¹ste.l] (jf. JO, dialektkort 1.3). Thise gengiver muligvis dette karakteristiske træk ved at dobbeltskrive efterfølgende konsonant, *bestill* (= bestille, 2), *slemm* (= slemme, 31), *bekomm* (= bekomme, 44)¹⁰, men i andre tilfælde skriver han kun enkelt konsonant, *Daw* (= dage, 4), *snak* (= snakke, 18), *ham* (= ham, 37), *leg* (= lægge, 42). Man kan altså ikke påstå, at Thise særmarkerer dette specielt vendsysselske træk. Selv uden at anvende særtegn kunne han have tilføjet et e efter vokalen, fx *bekoem, *snaek.

For Thise gengiver undertiden langvokal ved at tilføje et e efter vokalen, fx *naen* (= anden, 34), *Taael* (= tale, 39), *beer* (= bedre, 45), svarende til udtalen [na:n, tɑ:l, be:r]. Heller ikke her er han dog konsekvent, idet han også skriver fx *non* (= nogen, 1), *ontj* (= andet, 5), *min* (= mine, 25), der alle udtales med lang vokal. I *Pyh* (= py, 47) tilføjer han et h som længdemarkør. I tilfælde som *skee* (= skete, 16) og *saee* (= sagde, 22) er det svært at se, om det andet e angiver længde eller sidste tryksvage e som gengivet i VO: [sø:(ə), ske:(ə)].

Ord svarende til rigsmålets ord med [e', ø', o'] hhv. [e', ø', o'] har i vendelbomålet rent [i', y', u'], eller med stød: [i', y', u']. Vokalerne i disse ord gengiver Thise hyppigst ved at tilføje et e efter i og u (ord med [y'] eller [y'] optræder ikke i teksten), fx *siel* (= selv, 4), *hiele* (= hele, 14), *stuer* (= stor, 19), der skal modsvare vendsysselsk [si'l, hi'l, stu'r]. Disse former afspejler altså et specifikt vendsysselsk træk, selv om læseren måske kunne forledes til at tro, at de gengiver midtjysk [si'al, hi'al, stu'ər] (jf. JO dialektkort 2.2).

Stød

Thise gengiver ikke stød på konsonant overhovedet. Når han dobbeltskriver konsonanten i ord som *Saawnfogorri* (= sognefogedgården, 1), *betaalle* (= betaler, 40), *heller* (= heller, 45), *ijemmel* (= igennem, 49), der i dialekten har stød på konsonanten, gengiver han ikke specifikt

¹⁰ Thise dobbeltskriver også konsonanten i *Komuvnn* (= kommune, 34) og *svarmm* (= sværme, 32), hvor der er længde på 1. stemte konsonant [kom¹muw'n, svar[·]m] (jf. JO, dialektkort 1.3). I formerne *hæij* (= hænde, 33) og *blæij* (= blande, 44) gengiver Thise muligvis længde kombineret ved nasaleringen ved at sætte et i foran j'et.

stødet, men blot at den foranstående vokal er kort (jf. ovenfor). *w* og *j* dobbeltskriver han som nævnt ikke, fx *Trowe* (= tror, 6), *gnawe* (= gnaver, 28), *Tæjer* (= tænder, 29).

For stød på vokal bruger Thise heller ikke noget særligt tegn, men som ved de lange vokaler særmærker han undertiden vokalen ved at tilføje et *e*, fx *goer* (= går, 12), *seer* (= siger, 21), *waer* (= værd, 30), *Bøen* (= børn, 33). Man kan altså ikke se på disse skrivemåder, om vokalen har stød eller blot er lang. Det samme gælder for formen *Ohr* (= år, 24). Han stødmarkerer dog aldrig *aa*, fx *Svaar* (= svar, 8), eller – så lidt som ved de lange vokaler – vokalen foran *j* og *v*, fx *saamæj* (= såmænd, 4), *høvt* (= højt, 48).

Hvor rigsmålet og de fleste jyske dialekter har stød på [*i*ʔ, *y*ʔ, *u*ʔ] sidst i ordet, har der i vendelbomål i stedet udviklet sig et slutlydende [*itj*, *ytj*, *uktj*] – et såkaldt klusilspring (jf. JO, dialektkort 2.1). Dette giver Thise konsekvent i *Maritj* (= Marie, 1), *sitj* (= se, 5), *uktj* (= ud, 15); former med [*ytj*] optræder ikke i teksten.

Grammatikalske forhold

Navneord har i vendelbomålet bevaret den oprindelige tredeling i hankøn, hunkøn og intetkøn, hvilket Thise konsekvent gengiver (jf. JO, dialektkort 7.2 og s. 44 i denne udgave af *Ord & Sag*). Den ubestemte artikel ‘et’ og ‘en’ modsvares således i vendelbomålet af hankøn *i*, fx *i stuer Sinkballi* (= en stor zinkbalje, 19), hunkøn *en*, fx *en Gryij* (= en gryde, 14), intetkøn *e*, fx *e Brølllop* (= et bryllup, 34), og den bestemte artikel ‘-en’ og ‘-et’ af hankøn *-i*, fx *Saawnfogorri* (= sognefogedgården, 1), hunkøn *-(e)n*, fx *Tijn* (= tiden, 6)¹¹, intetkøn *-(e)t*, fx *Tjykkent* (= køkkenet, 15). Som det ses kræver gengivelse af navneordenes kønsdeling ingen særlige tegn, og derfor kan Thise være så konsekvent på dette område. Han bøjer også konsekvent tal- og navneordet ‘en’ efter de forskellige køn, fx (hankøn:) *jei aa Alvildas di gammel Kjærrester* (= en af Alvildas gamle kærester, 37), *siel om heller entj do ku brugh i slet saa rask* (= selv om du heller ikke kunne bruge den (dvs. munden) slet så rask, 45). Også stedordene er kønsbøjet, fx (hankøn:) *dæj ælst Dreng* (= den ældste dreng, 38), (hunkøn:) *hee Piger* (= hendes piger, 48)¹², (intetkøn:) *jit Sæt Tæjer* (= et sæt tænder, 29).

¹¹ Formen *Tijn* er en assimileret form, dvs. stammen + den bestemte artikel *-i* eller *-en* er smeltet sammen; det gælder for flere navneord, fx *Kokkekvon* (= kokkekønnen, 6), *Forvej* (= forvejen, 9), *Muj* (= munden, 27), *Døn* (= døren, 46).

¹² NB. Ordet ‘hendes’ har samme form for både han- og hunkøn.

Teksten indeholder også en række påfaldende, ‘forkortede’ datidsformer og datids tillægsmåder, fx *spovr* (= spurgte, 3), *knurre* (= knurrede, 50), *snakke* (= snakket, 29) etc. Thise gengiver her manglen i vendelbomål på datidsmarkøren -te, -ede og tillægsmådens -(e)t. Også på dette punkt er han konsekvent i forhold til bøjningsformernes vendsysselske udtale, [*spowr*, *knorə*, *snakə*] (jf. JO, dialektkort 6.1).

Tekstudsnittet ovenfor rummer naturligvis mange andre træk, der illustrerer Thises måde at gengive sin dialekt på; der er for mange til, at de alle kan belyses i denne artikel. Nogle af disse træk er fællesjyske, mens andre er specifikt vendsysselske.

Afslutning

Til trods for at de danske retskrivningsregler gør sig gældende, så Thises dialektgengivelse ikke er 100% stringent, lykkes det ham stort set at sætte det talte vendelbomål på tryk.

Dette gælder især mht. de specielle vendsysselske konsonantlyd, gliderne og diftonger, kønsbøjningen (han-, hun- og intetkøn) og bøjningen af en række verbalformer. Vokalerne og prosodiske forhold som stød og længde har han sværere ved at gengive. Nogle af kortvokalerne gengiver han (nogenlunde) konsekvent, mens han for andres vedkommende lader sig inspirere af ordenes udseende i dansk retskrivning. Thises strategi mht. at angive længde og stød stemmer som vist til dels overens med dansk retskrivning. Undertiden særmarkerer Thise langvokal og vokal med stød ved at sætte et *e* (eller sjældent et *h*) efter vokalen.

Thises gode og livlige fortællinger på originalsproget, vendelbomålet, fortjener i hvert fald at blive læst! Forhåbentlig kan denne artikel give ikke-vendelboer lyst til og mod på at læse ham. For vendelboerne er det måske blot et spørgsmål om at genopdage Thise – og nikke genkendende til hans dialektgengivelse og vendsysselske beretninger.

Nina K. Grøftehaug og Viggo Sørensen:

Jamen, så lad os gå halvt om det

Når jyske bønder i det sene 1800-tal skulle til bys (til marked eller på indkøb), greb de det praktisk an. *Man slog sig flere sammen for at spare paa Kjøretøjet*, fortæller H.F. Feilberg i *Bondeliv*, bd. II (1913) s. 223, ... *een gav Forvogn, en anden Bagvogn, to Mand atter hver sin Hest*. Alt efter, hvor mange der skulle følges, og hvad de rådede over af dyr og vogne, kunne hver enkelt bidrag være anderledes, men selve mønsteret var så stabilt, at det havde fået faste sproglige udtryk i den stedlige dialekt: *at lægge "Bynning" eller "Byntlag" eller "Vognlag"* hed det forskellige steder i Vest- og Sønderjylland. Alle jyske dialekter har imidlertid tilsvarende udtryk, og hovedområderne for de mest brugte fremgår af kort 1; men mange af udtrykkene kendes også i naboområderne, og mindre udbredte udtryk (som sønderjysk "bynning" el. "byntlag") er slet ikke medtaget.

Hjem fra marked.

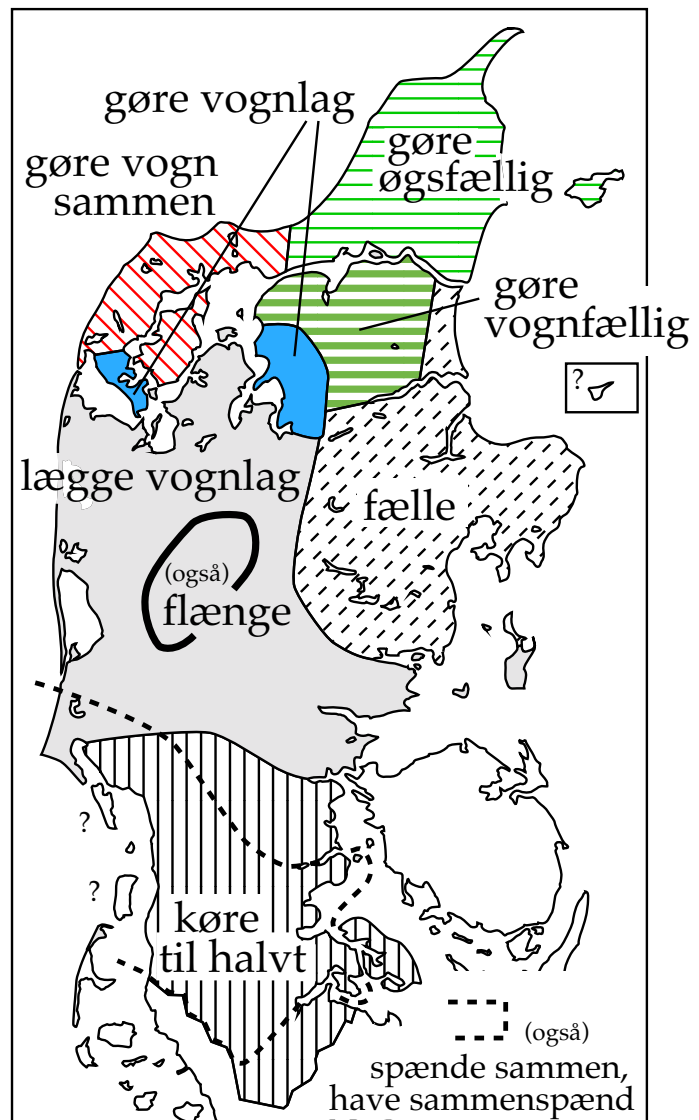
Xylografi 1887. Fra Gunnar Knudsen: *Dansk bondeliv i forrige århundrede* (1975) s. 129.

Læseren vil genkende de fleste af ordene på kortet og nok også indse, hvordan de hver for sig glimrende signalerer, at man går sammen om kørselen. For en sikkerheds skyld kan vi give flg. kommentarer: “fællig” er en ældre dansk betegnelse for fællesskab; “fællige” (med udtalen “fælle”) er det tilsvarende udsagnsord (= slå sig sammen); synonymet “flænge” er afledt af det velkendte “i flæng” (men har ikke de negative bitoner, der hæfter ved dét ord); “lag” er den gamle betegnelse for fællesskab kendt fra udtryk som “komme i lag med” og fra formen “(håndværker)-lav”; “øg” er en ældre artsbetegnelse for heste; endelig har udtrykket “til halvt” naturligvis sit udgangspunkt i det særtilfælde, at der kun er to samarbejdende parter, som bidrager nogenlunde lige meget.

Fællesskab om kørsel har også kunnet antage den form, at landsbyfæller skiftedes til at lægge dyr og køretøj til. Et citat fra Randers-egnen i Feilb.Ordb.I.393 fortæller således, at *hver uge kørte en gårdmand til Randers fra Mellerup og tog ærinde med fra de andre, så et meget relevant spørgsmål lød: Hvem har fellesturen el. fællet til Randers?*¹

De fleste af udtrykkene på kort 1 har også kunnet bruges om det forhold, at to naboer gik sammen om heste, plov og mandskab til pløjning – hvilket især var nødvendigt, så længe man anvendte de store

Kort 1.

¹ Her og i de efterfølgende citater erstattes lydskrevet dialekt med en ordret oversættelse, idet ordenes dialektale udtale jo ikke er relevant for artiklens emne.

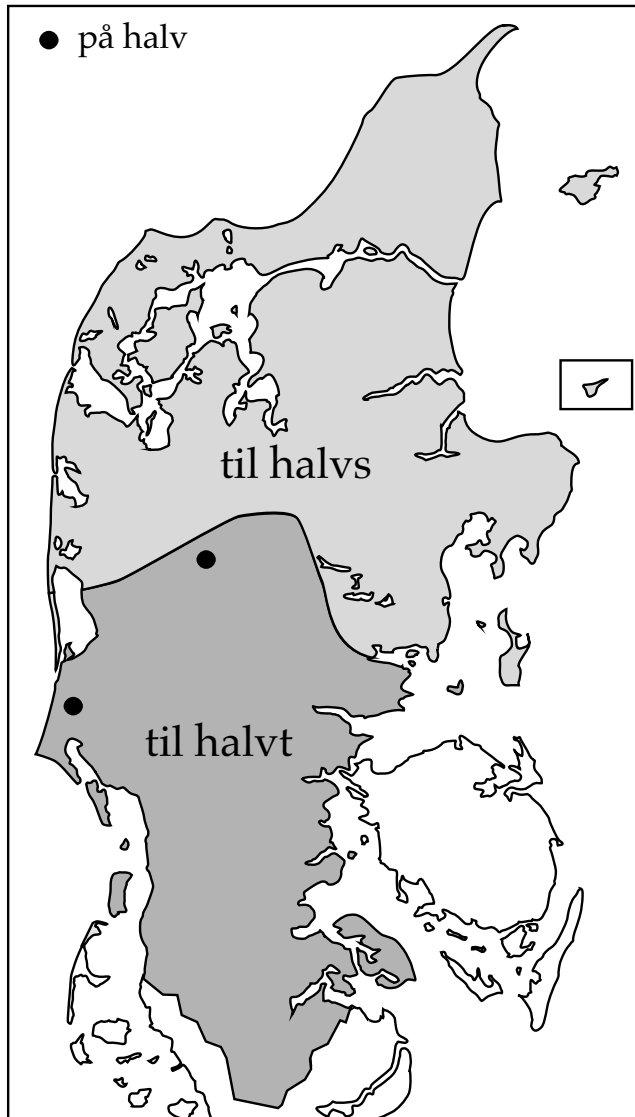
tunge hjulplove. I HPHansen.HS.85 fortæller en mand således fra sin ungdom i 1830'erne, at *man ... pløjede med 2 spand heste for hjulploven. Der var en mand til at køre hvert spand, én til at holde på ploven og én til at træde furen ned ... men der skulde undertiden også én til at ligge på plovåsen, og da var der altså 5 mand til denne forestilling. Det er en selvfølge, at man måtte flænge* (som det hedder herude på Herning-kanten) *med heste og mandskab*. Når det drejer sig om pløjning, taler man bare ikke i Nordjylland om “vogn-” eller “øgsfællig”, men om “plovfællig”.

Praktisk samarbejde til gensidig fordel er en simpel nødvendighed i et samfund med sparsomme ressourcer og svag pengeøkonomi – sådan som det netop forholdt sig i det danske bondesamfund helt op til starten af 1900-tallet. Jysk Ordbogs samlinger har mange eksempler på og udtryk for den slags samarbejde, og vi vil i det følgende fremdrage nogle flere typer, som hvilede på udbredt sædvane, men på den anden side aldrig blev rigtigt institutionaliserede – hverken inden for det gamle landsbyfællesskabs rammer (i lighed med fælles dyrkning og græsning, fællesskab om bytyr, byorne mv.) eller inden for den senere andelsbevægelses rammer (i lighed med mejeri- og slagteridrift, fællesindkøb mv.).

For småkårsfolk kunne det være en bekostelig affære at anskaffe og opfodre dyr (med henblik på slagtning eller salg), men vigtigt var det, hvis man ville være selvhjulpen med kød, uld etc. Ofte lå så den eneste mulighed i at slå sig sammen med en bedre bemidlet partner, i reglen sådan at vedkommende stod for købet, mens man selv indskød fodring og pasning. Der kunne være tale om et familiearrangement, som når man på en mindre gård havde *en Mængde Bistader, en Sommer ikke færre end 44. Dem havde vi “til halvt” med Moster Martha, der fik Halvdelen af Honningen mod at betale Kuberne, tror jeg* (Ribe-Amt.1941.197). Det kunne også være en standsfælle, man slog sig sammen med, som når det i Ussing.Erritsø.43 hedder: *En Tjenestekarl kunde desuden tjene sig en Skilling ved at have et Faar til halvt med en Husmand, idet Karlen købte Faaret og Husmanden græssede det, og saa delte de Udbyttet, baade Lam og Uld.*

Men som så ofte, når det drejede sig om kapital, kunne der blive brug for indskud fra en professionel handelsmand: *Smaakaarsfolk* (i Vestjylland) *købte et Par ... Smaastude, vænnede disse til Trækbrug og beholdt dem saa længe, at de blev voksne, saa blev de paa Markedet*

ombyttet med et Par smaa, og Sælgeren tog Penge fra ... Men havde Manden ikke Raad til at købe et Par Smaastude, da kunde han faa saadanne af en eller anden Handelsmand på halv, dvs. han skulde beholde og bruge Dyrene, til de blev store, og det Overskud, der kunde blive, naar Dyrene blev solgte, delte Brugeren og Ejeren saa (Spr-Kult.I.80). Eller det kunne

Kort 2.

være en særlig kapitalstærk gårdmand, der havde en del søer udstationeret ved andre til halvs (°Vroue).

Som eksemplerne viser, er der mange måder at yde sin "halve" indsats på – og få den hjem igen. Detailaftalerne afgøres i høj grad af, hvad udlæg, pasning, opfodning og brugsret til enhver tid er blevet vurderet til, og hvordan forholdet imellem parthaverne har været. Men med adjektivet "halv" insisteres på en retfærdig fordeling af indsats og udbytte. "Til halvs", "til halvt", "på halv" hedder det typisk (med den grove geografiske fordeling, som er vist på kort 2); lige så tit siger man dog bare, at parterne "er/går halvt" om foretagendet. Sporadisk kaldes fællesejede dyr for "halvt-får", "halvt-bier" etc.

Kunne man gå sammen om dyr, kunne man selvfølgelig også gøre det om avl, og i så fald giver den indskudte "kapital" sig selv; det er naturligvis ejendomsretten til den jord, der skal dyrkes i. If. Kaae. Laasby.139 har jordløse husmænd langt tilbage i landsbyfællesskabets tid sikret sig korn til husholdningen og vinterfoder til deres dyr ikke alene gennem løsarbejde, men også ved at saa til hals i nogle Agre. Husmanden leverede her Gødning og Udsæd og Bonden Jord, som han

fik betalt med det halve Udbytte af Ageren. Denne Fremleje af Jorderne var egentlig i Strid med Fæsteforholdet, men det fandt ... Sted overalt. I et skifteretsdokument fra 1796 udtaler datteren til den afdøde, at *hun ikke vidste mere* (om aktiver i boet), *udover at noget hør var sået "til halvs" med Rasmus Thomsen, og en skæppe boghvede hos Villum Hansen* (Boje.Gødvad.259). Sådanne ordninger danner i øvrigt basis for en almindelig kendt ironisk talemåde, nemlig at den-og-den *"saar til halvs med vorherre"* (°Voldby); han har sået for tyndt, så der er langt mellem stråene; vorherre har øjensynlig allerede taget sin halvdel for ydelse af godt vejr.

Fiskerne ved Vesterhavet var typisk også husmænd, der tyede til fællesavl; så fik de iflg. Thuborg.Harboøre.128 *deres Mødding "kørt ud til halvt"; en Gaardmand, som boede længere øster i Sognet, kørte den ud paa sine Agre; Husmanden (altså fiskeren) betalte det halve af Sæden og gjorde det halve Arbejde, og naar Høsten kom, kørte Gaardmanden det halve af Avlen hjem til Husmanden, og den anden Halvdel beholdt han selv for sin Ulejlighed og som Leje af Marken.*

I forskellige egne af Jylland har der under de rette konjunkturer udviklet sig veritable lokalindustrier, idet fingernemme folk udnyttede lokale ressourcer til produktion af efterspurgte varer og afsatte dem til omrejsende opkøbere. De bedst kendte eksempler er produktionen af jydepotter mv. i et bælte fra Randers- til Skive-egnen samt i Sydvestjylland (se fx Lynggaard.JI.), af træsko i Silkeborg-egnen (se fx AKrist.T.) og af strikkevarer i hedeegnene (se HPHansen.SB.).

Strikning var for de mange. I småårshjem strikkede både voksne og børn for at supplere ussel avl eller lønindtægt, og tjenestefolk kunne udnytte de mange småpauser i dagens arbejde med strikning. Forarget lyder det i et datidigt læserbrev (citeret i HPHansen.SB.88), *at Bønderne sidder og strikker paa Ploven, at Karle og Piger sidder og strikker paa Bænkene ... eller paa Kakkellovnen til Kl. 12-1 om Natten og sover til midt paa Formiddagen.* Al denne strikning krævede imidlertid ikke større udlæg og mere plads, end hver enkelt selv kunne skaffe sig.

Så var det straks værre for manganen pottemagerske eller træskokarl.² Disse folk var halv- eller helprofessionelle, i og med at deres arbejdsprocesser krævede grundig oplæring og anskaffelse af specialredskaber. For så vidt var forudsætningerne altså til stede for en solid indkomst, men mange af dem savnede egnet arbejdsplads samt stabil til-

---

² Ja, erhvervene var virkelig så dominerede af hver sit køn, at formuleringen rammer plet.

“Gaardmændene fæstede som regel en eller to pottepiger; men der var dog gaarde, hvor langt flere var i arbejde. Endnu i mands minde sad paa en gaard i Sig hver sommer 6-8 kvinder og gjorde pottes”.
Fra Anders G. Jensen: *Jydepotten* (1924) s. 48.

førsel af materialer, og her kom de lokale bønder ind i billedet som egnede partnere: de ejede vogne, der kunne fragte potteler hhv. bøgkævlere, de kunne yde kost og logi og evt. lægge ud for materialeforbruget – alt i alt et kapitalindskud, som retfærdiggjorde en produktionsaftale “til halvt”.

To Træskokarle fra ca. 1860. “Blandt Egnens Træskomænd indtog Træskokarlene en egen Stilling. De var halvt fritstillede og stod halvt i Tjenesteforhold til de Gaardmænd, hvor de havde deres Opholdssted. Omtrent i hver Gaard opholdt sig en eller flere Træskokarle.”
Fra *Østjydsk Hjemstavn* (1953) s. 11f.

Samarbejdet kunne antage lidt forskellige former. Enklest, når *Grudepigen* (= pottemagersken) *sætter sig ned ved en (gård)mand, som hun gjør akkord med om, at hver skal have det halve af det, der kommer ind ved salget af potterne, dette kaldes at sidde til halvt* (Krist. JyA.V.13). Så fik *Pigen sin Føde hos Manden* (understreges det i Jespersen.Starup.203) – og blev i øvrigt behandlet med stor respekt, for *Dygtige Pottepiger var meget efterspurgte, ogsaa som Hustruer. Et Par rappe Hænder til Pottemageri var en god Medgift*. Med træskokarler var aftalen derimod ofte, at de *tog del i gårdens arbejde i travle tider som høst og høbjergning, men ellers tog de sig kun af at “gøre træsko til halvt” for gårdmanden. De fik kost og ophold på gården og bøgetræ frit hjemkørt ..., og når så de færdige træsko blev solgt, delte gårdmanden og træskokarlen det, der var kommet ind ved salget* (ØH.1976.44).

Som det vil være fremgået af de givne citater, fordrer “halvt”-aftaler normalt, at begge parter bidrager med andet end blot arbejdskraft. Det er derfor et særsyn, at arbejdsfolk aflønnes “til halvt”, sådan som det åbenbart kunne ske ved flg. høbjergning i Thy: *Efter høst skulde folk ud i klitten at bjærge fodring til deres ungfæ; mange gange kunde husfolkene (dvs. husmandsfamiljer) bjærge det på part, somme tider “til halvs”, idet de fik halvt for halvt at bjærge; men i ringere åringer bjærgede gårdfolkene det selv* (Kvolsgaard.L.60 f.).

Når halvdelen overhovedet kunne komme på tale her, og når udtrykket “halvt for halvt at bjærge” også andre steder er blevet brugt i forbindelse med høslæt, skyldtes det simpelthen, at hømængden de pågældende år oversteg bøndernes eget behov. Og tilsvarende kunne der være andre særforhold, der nu og da kvalificerede arbejdskraften til halv fortjeneste, fx særlig slidsomt arbejde med tørveggravning og efterfølgende æltning af tørvemassen. I AEsp.VO.III.111 oversættes udtrykket at *ælte el. grave tørv på part* således med *ælte, grave tørv i en anden mands tørveskifte mod at få en vis part, ofte halvdelen*.

Normallønnen var af en helt anden størrelsesorden. *I min Barn-dom* (ca. 1890) *havde Folk mange flere Kartoffler end nu*, fortælles det i AarbThisted.1933.333. *Gaardmændene havde tidt baade ti og tolv Agre med Kartoffler, og de blev brugt om Vinteren til at fodre Kreaturerne med ... Husmændene gravede Kartoffler op paa Part. Hele Familien skulle med, og det gjalt om at grave, mens Tid var. Og hvad fik de så for det? ... som Regel hver 6 Skæpper, siger denne kilde; de fik hver femte eller sjette række til sig selv som arbejds løn, hedder det*

i en anden kilde (°Haverslev). Og på lignende måde forholder det sig med naturalie aflønning af de fleste andre arbejdsindsatser.

Slid og slæb kunne ikke undværes i det gamle bondesamfund, men der var også nok af fattige og arbejdsivrige hænder til at udføre det, så det blev i almindelighed ikke regnet højt, når det skulle aflønnes (i penge og/eller naturalier). Læg også mærke til, at den overordnede betegnelse for disse arbejdsaftaler ikke længere er “til halvt”; der arbejdes (mindre specificeret) “på part” – vel i reglen på de betingelser, som arbejdskraften til enhver tid kunne købes for. Læs endnu engang citaterne ovf. om høbjærgning i Thy og tørveæltning i Vendsyssel – og bemærk, at overbegrebet også dér i virkeligheden var “på part”.

Lønaftaler havde i datiden ingen sammenhæng med sådanne ad hoc aftaler i fælles interesse, som var emnet for denne artikel – og som ret beset ligger i forlængelse af den gamle talemåde, at “den ene tjeneste er den anden værd”. Men sådan forholder det sig jo også i dag.

Litteratur:

- AEsp.VO. = Arne Espegaard: *Vendsysselsk Ordbog*. 1972-2000.
 AKrist.T. = Alfred Kristensen: *Af træskoens og træskomagerens saga*. 1979.
 Boje.Gødvad. = H.C. Boje: *Gødvad sogns historie*. 1969.
 Feilb.Ordb. = H.F. Feilberg: *Ordbog over jyske almuesmål*. 1886-1914.
 °Haverslev = Optegnelser ved Anders Fisker. 1974-1994.
 HPHansen.HS. = H.P. Hansen: *Hedebønder i tre slægtled*. 1958.
 HPHansen.SB. = H.P. Hansen: *Spind og bind*. 1947.
 Jespersen.Starup. = L.S. Jespersen: *Fra Starup Sogn*. 1920.
 Krist.JyA. = Evald Tang Kristensen: *Gamle Folks Fortællinger om det jyske Almuelev*. 1891-1894.
 Kvolsgaard.L. = C.M.C. Kvolsgaard: *Spredte træk af landbolivet*. 1891.
 Kaae.Laasby. = Alfred Kaae: *Laasby Sogn gennem Tiderne*. 1948.
 Lynggaard.JI. = Finn Lynggaard: *Jydepotter og ildgrave*. 1972.
 RibeAmt. = *Fra Ribe Amt*. 1903 ff.
 SprKult. = H.P. Hansen: *Rettepinde og Studesko i Sprog og Kultur*. I. 1932.
 Thuborg.Harboøre. = Karen Thuborg: *Det gamle Harboøre*. 1928.
 Ussing.Erritsø. = Henrik Ussing: *Minder fra Erritsø*. 1915-1917.
 °Voldby = Optegnelser ved Kristian Hald. 1927 ff.
 °Vroue = Optegnelser ved Jens Skytte Andersen. 1958-1980.
 ØH. = *Østjydsk Hjemstavn*. 1936 ff.
 AarbThisted. = *Historisk Aarvog for Thisted Amt*. 1906 ff.

Kan man sige sådan, og hvorfor?

Antallet af opslag i Jysk Ordbog på internet (www.jyskordbog.dk) vokser fra år til år. Det samme gør det antal forespørgsler, vi modtager vedrørende ord, vendinger etc., som brugerne ikke har kunnet finde svar på ved hjælp af nettet. I år har vi således fået knap 250 forespørgsler fra brugere, der ikke i de indtil nu ca. 5000 spalter på nettet har kunnet finde “deres” ord, fordi redaktionen kun er nået et stykke ind i bogstav H. Vi bringer nedenfor eksempler på besvarelser af forespørgsler fra vore brugere.

nøds

J.U.V. vil gerne vide, om det kan passe, at en kostald i Salling hed *nøs*, mens den i det egentlige Vestjylland benævnes *kjørs*.

Svar:

De betegnelser for kostalden, du nævner, er ganske rigtigt de gamle dialektale i de pågældende egne. For at være lidt mere præcis, så har kostalden heddet *nøs* i Vendsyssel, Himmerland og Salling, på Viborg-Randers-egnen, ned over Silkeborg og Århus, forbi Horsens og sluttende med Vejle fjord.

Kjørs var betegnelsen i Vestjylland syd for Limfjorden, ned over Herning-egnen, tyndende ud i Sydvestjylland ned mod Esbjerg – og så pudsigt nok også i Hanherrederne (mellem Vendsyssel og Thy). I Thy og på Mors sagde man ellers *fæstald*, og på Djursland *kohus*, på Vejle-Kolding-egnen *kræhus*, i Sønderjylland *kræstald*, *kostald* eller ofte hellere *kobås* (om hele stalden).

Nøs vil vi i Jysk Ordbog skrive *nøds*, for at erindre om, hvad ordet kommer af. Første led er nemlig *nød*, et ældgammelt ord for ‘et stykke kvæg’, i det meste af Jylland bevaret helt op til vor tid i sær betydningen ‘et stykke ungvæg’. Sidsteleddet er egentlig ordet *hus*, der i mange sammensætninger er blevet reduceret til *-s*: *bryggers* (< bryggerhus), *sals* (< sal-hus = stuehus) osv. Altså *nødhus* = kvægstald. Pudsigt nok er ordet overleveret i den ikke nedslidte form *nødhus* i et lillebitte sydvestligt hjørne af Vendsyssel.

Denne gamle længe været brugt til kostald i Fjelstrup nord for Haderslev fjord.
Fra Axel Steenberg: *Gamle danske bøndergårde* (1978) s. 124.

Kjørs vil vi i Jysk Ordbog skrive *kjørres*, for at antyde at der ikke er stød i ordet. Igen har vi at gøre med en sammensætning med et nedslidt *hus*. Men her er førsteledet en gammel ejeform (genitiv) af *ko*, nemlig *kør*. Altså *kørhus* = kostald.

Såvidt disse betegnelser. De rækker langt tilbage i sproghistorien – i hvert fald et tusind år – og de illustrerer glimrende, hvad det er for et spændende ordforråd, dialekterne har bevaret.

stronni

V.Aa.F. kender fra Mors udtrykket: *æ stronni er gået af den* (en hingst, der har strittet imod); han vil gerne vide, hvad udtrykket betyder det, og om det er et specielt Mors-udtryk

Svar:

Der er ganske rigtigt tale om et specielt Mors-udtryk – eller for at være helt korrekt: et udtryk som kun kendes fra det nordvestligste Jylland (Thy, Mors og Hanherrederne).

Bagved ligger udsagnsordet at *stronnie* (på Mors samt i Midt- og Sydthy oftest udtalt *strunni*). Ordet har dels en bred betydning (*stronnie med* = slide, bakse med), og denne betydning rækker længere omkring (ned i Salling og Struer-Skiveegnen, hvor udtalen dog oftest bliver *stranni*, men også helt op i Vendsyssel, her som konkurrent til ordene at *stronnise*, *stronnike*). Dels har det også en snævrere betydning, og det er den, som er relevant her: stritte imod, sætte sig til modværge, mest brugt om dyr, når man vil tvinge dem til noget (fx: *svinet stronnier grove*, når det skal slagtes, dvs. spræller og sparker og vrider sig). Denne snævre betydning kendes kun i det nævnte nordvestligste Jylland – så det er muligvis udsagnsordets grundbetydning. Hvor ordet stammer fra, vides ikke; allersnarest er det “opfundet” her i Nordvestjylland, måske inspireret af andre ord på *str-*, der bruges i forbindelse med noget anstrengende: *strengt*, *stritte*, *strabadser* etc.

Navneordet en *stronni* er tydeligvis afledt af ovennævnte udsagnsord, men bruges modsat udsagnsordet kun inden for det nordvestjyske kerneområde. Det betegner selve aktiviteten, man foretager, når man *stronnier* og kan derfor ligesom udsagnsordet have en bred og en snæver betydning. Den brede er: en kraftanstrengelse, et ordentlig nøk etc.; fx hedder det med et fast udtryk: *når æ stronni er stajen* (= overstået) og *æ arbed gjor* (= gjort, udført). Den snævre betydning er: stritten imod, kampvilje etc., og det er netop den, der er tale om, når *æ stronni er gået af hingsten*. Endnu en betydningsnuance er: en krampetrækning, kroppen selv kan foretage sig, fx når man bliver ramt af krampe (så hedder det, at *æ stronni tager én*) eller i dødsstunden (den såkaldt *sidste stronni*).

Ordene at *stronnie* og en *stronni* er glimrende eksempler på det betydningsspektrum, man finder i mange dialektord. Folk har i stadig ny sammenhænge taget tilflugt til de samme velkendte ord, som dermed har fået flere betydningsnuancer.

onden og nadver

O.T. ønsker oplysning om de sønderjyske ord *na·r* (= aftensmad) og *unnen* (= middagsmad).

Svar:

Det er virkelig to ældgamle måltidsbetegnelser, du er stødt på; de kan spores knap et årtusind tilbage i tiden her i Norden, selvom de nu er næsten uddøde i rigssproget.

Jeg siger “næsten” – for sønderjysk *na·r* (med langt a) el. (ældre) *na·re* er egentlig samme ord som det nu kun i kirkelig sammenhæng brugbare *nadver*. Dét ord er den oprindelige betegnelse for ‘aftensmad’, hvad ordets dele også straks afslører i sproghistorisk belysning: første stavelse er nemlig *nat-* (oldnordisk: *nátt-*), og efterleddet går tilbage til oldnordisk *verðr* (= måltid), altså: = natmåltid, det måltid man spiser når dagen er ovre, og natten sætter ind (og det er i det gamle bondesamfund om sommeren så sent som kl. 9; man skulle jo bestille noget så længe det var lyst). Vist i 1600-1700-tallet blev ordet *nadver* lige så stille afløst af ‘aftensmad’, vel at mærke i hovedstads- og købstadssproget, for på landet har det levet videre til vor tid, i de lydformer de enkelte dialekter nu engang har udviklet: sønderjysk *narre(r)*, syd-jysk *natter*, midt- og nordvestjysk *nætter*, østjysk *nætove* etc. Tilsvarende hed morgenmåltidet *dagverðr*; det er et ord, dialekterne også har bevaret som *davre*, udtalt *dawer*, *dåwe* og lign.

Unnen (normaliseret *onden*) har en helt anden historie. Ordet kan spores tilbage til østgotisk (et germansk sprog på Balkan omkr. 300-700). Her brugtes betegnelsen *undaurni-mats* (unden-mad) om et mellemmåltid (mellem *davre* og *nadver*), altså en gang midt på dagen – i tidens løb stærkt vekslende fra kl. 9-10 om morgenen til kl. 14-15 om eftermiddagen. I ordet skjuler sig det *unter* (= mellem), som stadig kendes i tysk. Herhjemme har *onden* normalt været betegnelsen for et, hvad vi vil kalde ‘middagsmåltid’ (tidligt på eftermiddagen, kl. 13-14, når kvæget var hentet hjem til malkning, og før man tog sig en middagslur og trak ud med kvæget igen ved såkaldt *drywtedags* = drivetid-dags). Udtalen af ordet veksler noget i jysk: *unnen*, *onnen*, *ojjen*, *øen* – og i Østjylland de længere former: *unnenowe* og lign., hvor vi ser det led *-verðr* tilføjet, som vi kender fra *nadver* og *davre* (se ovf.). Først i det sidste halve århundrede har ‘middag’, ‘middagsmad’ udkonkurreret *onden* (igen med udgangspunkt i bykulturen), men vel i nyeste tid sådan, at det varme måltid ‘middag’ er flyttet hen til om aftenen og blevet ensbetydende med ‘aftensmad’, mens måltidet midt på dagen er kommet til at hedde ‘frokost’ – et fra tysk indlånt ord (*frühkost*), der jo egentlig betyder ‘tidligt måltid’.

Ja, ordene ændrer rigtignok betydning henover århundrederne – i takt med, at ny former for livsførelse udvikler sig.

3 køn

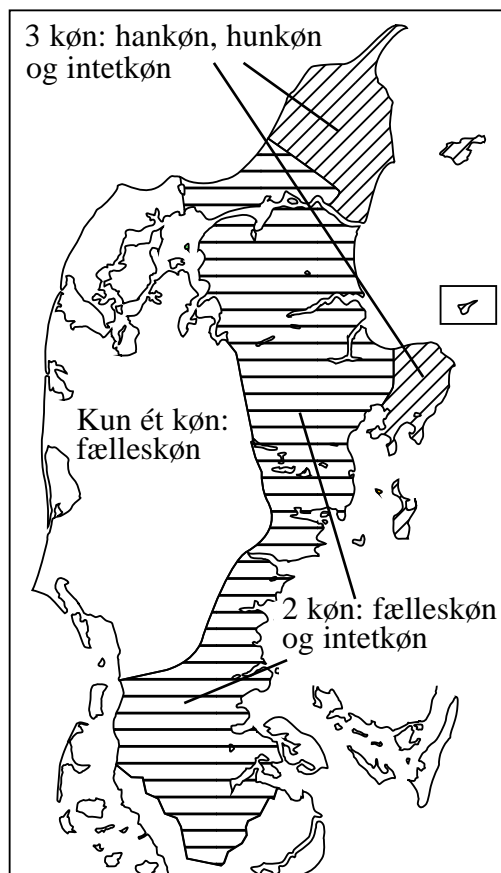
J.K., der er klar over, at vi tidligere i dansk har haft 3 køn, vil gerne have oplyst, hvad kendeordet var for hankøn.

Svar:

Dansk rigssprog har som bekendt kun to grammatiske køn: fælleskøn og intetkøn (fx *en* mand/kone, men *et* barn), ganske som på svensk. Men fra historiske kilder ved vi, at alle nordiske sprog (ligesom stadig tysk) har haft tre køn: hankøn, hunkøn og intetkøn. Sammenfaldet af de to første til fælleskøn er vist begyndt flere steder uafhængigt af hinanden inden for det danske område: tidligt i middelalderen i dele af Jylland (hvor forenklingen i Vestjylland forløb så vidt, at man endte med kun at have ét grammatisk køn, ligesom på engelsk: *en* mand/kone, *en* barn); meget senere, i 1600-1700-tallet i Øresundsregionen, og det er udviklingen her, der førte til de nuværende forhold på rigssproget. I hvert fald sammenfaldet af gammelt hankøn og hunkøn til det, vi kalder fælleskøn, synes fremmet ved, at bøjningsformerne i han- og hunkøn i tidens løb var kommet til at ligne hinanden meget. Lad os fx se på kendeordet “en/et” og den tilsvarende bestemthedsendelse “-en/-et” (manden/konen, barnet).

På islandsk (et sprog, der ikke har ændret sig meget fra vikingetiden) hedder kendeordet “en/et” i intetkøn *it*, i hankøn og hunkøn hhv. *inn* og *in*; forskellen på de to sidste former er (først og fremmest), at konsonanten *n* udtales hhv. lang og kort. Tilsvarende hedder bestemthedsendelsen i intetkøn *-it* (barnit), men i hankøn og hunkøn hhv. *-inn* og *-in/-n* (*maðrinn*, *konan*). På dansk opgav vi tidligt i middelalderen at skelne mellem lang og kort konsonant; modsætningen på *nn* og *n* blev da noget andet, som hidtil kun havde været en biomstændighed, nemlig hvor i munden *n*-et blev dannet: ved *n* lige bag tænderne (som vi kender det på rigssproget), ved *nn* (og ældre *nd*) lidt længere tilbage – og derved fik dette såkaldt palataliserede *nn/nd* en bilyd af *j* (som den *nj*-lignende lyd, franskmændene bruger i fx Avignon, her stavet *gn*). Den lydlige modsætning mellem han- og hunkønsformer for kendeord og bestemthedsendelse blev herved ganske ringe, og det har utvivlsomt lettet det senere sammenfald: *nj*-lyden blev opgivet i tidligt rigssprog (ca. 1700), og begge former faldt sammen i en udtale med rent *n* (svarende til den ældre hunkønsform).

Hvor man ved det med *nj*- kontra *n*-lyd fra? Dels fra breve 1523-24, skrevet af Christian IIs franskfødte dronning Elisabeth; hun er selvlært

i dansk og skriver *nn/nd* som *yn*, almindeligt *n* derimod bare som *n*. Men dels også fra de mange danske dialekter, som opretholdt en forskel på de to *n*-lyde. Fx dialekten i Vendsyssel, hvor gammelt *nn/nd* er blevet til *j*: en mand hedder en *maj*, osv. Denne dialekt har i øvrigt også (ligesom Djursland og øerne) bevaret de 3 gamle grammatiske køn helt frem til nutiden – i modsætning til rigssproget. I kendeordet “en/et” viser forskellen sig stadig på denne måde: det hedder *i maj* (af ældre *ij maj* = en mand), men *en kuen* (= en kone), og så selvfølgelig *æ båen* (= et barn); tilsvarende med bestemthedsendelse: *maji*, = manden), *kuenen* (= konen), *båenæ* (= barnet).

Og så lige én ting mere: vi kalder det han-, hun- og intetkøn, men disse ældgamle kategorier i indoeuropæisk har i deres oprindelse intet at gøre med rigtigt køn; der kan ikke ud fra en nutidig synsvinkel ses nogen som helst begrundelse for, at en fod var grammatisk hankøn, en hånd grammatisk hunkøn og et øje grammatisk intetkøn.

Marinus Poulsen:

Te Mar'ken i Holsbrow' (4)

For to år siden forlod vi Julius Jensen og Kathrine, netop som de til fods ankom til Holstebro. Nu åbner Mikkelsmarkedets mange oplevelser sig for dem.

A vild gjar hat hin·d mej ind te·n Ba·ger te·n Kop Kaffe, men a vest et ret om a tur· byj hind an o'r. A æ ves nøj bagle o den Maa·r, men a sku ves iliwaller ha bøjn hind ind. A töt wol heller e't, te vi ku blyw ve aa følles ar, de tro·j a heller e't, te hun vil·d. Men no wa vi noj hen te Kaa·g·Mariannes Telt o æ Tor'e. Marianne spuer om·, hwa vi sku ha. Hun haaj Bon'ter a Honnekager, aa hun haaj Hja'tkager aa møj mier. A spuer saa Kathrine, om hun vild haa'n Kaa·g. Ja, de vild hun da gja·r. Vi fæk saa hwer en Hja'tkaa·g. Men trower a saa et osse, te Stuer An·aa·n anden Flaani, hun nok engaang haaj tjent sammel mej, wa kommen te. Di begynd aa gjæ·l aa flanni, faa resten sammel mæ·n Par Kaa·l, som di nok kjæ·n nøj. – Hwa staar dæ o æ Kager, I fæk, spuer di straks om·. Min· fæk di no e't aa si'e, men di wa snaa'r øwer Kathrine, aa Stuer An·lø·st dæhæ'r Stremmel, dæ alti æ klisterr o den Slags Kager, hun lø·st er sørn, en ku hø·r e laant hen: "Giver du dette Hjerte til din lille Ven, hun giver dig et Hjerte – sit eget – snart igen".

Jeg ville gerne have haft hende med ind til en bager til en kop kaffe, men jeg vidste ikke rigtig om jeg turde invitere hende på det. Jeg er vist noget tungnem på den måde, men jeg skulle vist alligevel have budt hende ind. Jeg syntes vel heller ikke, at vi kunne blive ved at følges ad, det troede jeg heller ikke, at hun ville. Men nu var vi nået hen til Kage-Mariannes telt på torvet. Marianne spurgte om, hvad vi skulle have. Hun havde bundter af honningkager, og hun havde hjertekager og meget mere. Jeg spurgte så Kathrine, om hun ville have en kage. Ja, det ville hun da gerne. Vi fik så hver en hjertekage. Men tror jeg så ikke også, at Store Anne og en anden flane, hun nok engang havde tjent sammen med, var kommet til. De begyndte at gjæle og flannie (dvs. skvaldre op og fjante), forresten sammen med et par karle, som de nok kendte noget. — Hvad står der på de kager, I fik, spurgte de straks om. Min fik de nu ikke at se, men de var snart over Kathrine, og Store Anne læste den her strimmel, der altid er klistret på den slags kager, hun læste den sådan, man kunne høre det langt væk: "Giver du dette hjerte til din lille ven, hun giver dig et hjerte — sit eget — snart igen".

De ka nok væ·r, te dæhæ·r tow Par di gri·nt aa skrannier. — Ja, men de æ da gu'e nok, saa·j Kaa·g-Marianne, a haa laa Mær'k te'r, te naar dæ kommer en Kaa'l mæ·n Pi·g hen te mi Tælt, aa di spiser en Hja'tkaa·g, saa waa· er e't læng· inden di fo Æ·rend ind te æ Guldsmed. A sko't te Kathrine, hun wa bløwen rød i æ Hu'e. A tøj't de wa Søn'd faa hin·d, hun haar saa let te'r aa blyw fja·le.

Dæ kam en Pi·g aa saaj Godaw te Kathrine, de lu'e te'r, te di wa møj godt kjæ'nd. A hø·r li·g di sna'ker om·, te di sku ind en Ste, i·n Butik ves nok. Saa gik di. A gik saa omkreng i æ Bøj' aa so mæ om aa sna'ker mæ kjæ'n Folk. Dæ wa'n Masse Mennesker. Dæ bløw saa'j te æ Kjømandsgo'rd wa hi'el føldt mæ Wow·n, aa æ Staal·d wa fuld a Hæ·st. Dæ stu en Ræk Hæ·st Si· om Si· bode faa Sønden aa faa Noern op gjemmel æ Væ·stergaa·r, dæ sku sæ·les. Saa bløw dæ jen trokken u'r aa æ Ræ'k aa saa en aa·n. Aa di bløw mønsterr, aa di bløw trawer, aa djæ gue Dy·der bløw ret fremhæver aa æ Sæ·lerr, men lisaa so·r bløw djæ Ly·der aa Fejl aa Mangler paavi'st aa æ Kø·ver. Aa dæ bløw nævnt Priser bode aa æ Sæ·ler aa æ Kø·ver, aa dæ bløw slaa·n i æ Næwer, aa dæ bløw handelt. Naar æ Handel saa wa i Orden, saa wa æ lisom æ Kø·ver et længer ku si'e dem Fæjl ve æ Dy'r, som han for en be'te Støj'r sind haaj hat Y·w for. No ku han bejer sie si Fortri'n aa si Dy·der, som den forrige Ejer haaj fremhæver.

Det kan nok være, at de her to par de grinede og skoggerlo. — Ja, men det er da rigtigt nok, sagde Kage-Marianne, jeg har lagt mærke til det, at når der kommer en karl med en pige hen til mit telt, og de spiser en hjertekage, så varer det ikke længe, inden de får ærinde ind til guldsmeden. Jeg skottede til Kathrine, hun var blevet rød i hovedet. Jeg syntes det var synd for hende, hun har så let til at blive genert.

Der kom en pige og sagde goddag til Kathrine, det lod til, at de var meget godt kendt. Jeg hørte lige de snakkede om, at de skulle ind et sted, i en butik vist nok. Så gik de. Jeg gik så omkring i byen og så mig om og snakkede med kendte folk. Der var en masse mennesker. Der blev sagt, at købmandsgården var helt fyldt med vogne, og staldene var fuld af heste. Der stod en række heste side om side både søndenfor og nordenfor op gennem Vestergade; de skulle sælges. Så blev der trukket én ud af rækken og så en anden. Og de blev mønstret, og de blev travet, og deres gode dyder blev rigtigt fremhævet af sælgerne, men ligeså såre blev deres lyder og fejl og mangler påvist af køberne. Og der blev nævnt priser både af sælgeren og af køberen, og der blev slået i næverne, og der blev handlet. Når handelen så var i orden, så var det ligesom køberen ikke længere kunne se de fejl ved dyret, som han for en kort stund siden havde haft øje for. Nu kunne han bedre se dets fortrin og dets dyder, som den forrige ejer havde fremhævet.

A wa no kommen gjemmel æ Væ·stergaa·r aa wa noj op o æ Mar'kensplads. De æ hær æ Handel mæ æ Høwder forego'r. Manne Høwder wa dær, men æ Plads æ stu'er, aa længst tebaa·g wa dæ osse bløwen Plads te al· dæhæ·r Tælt - stor aa smo Cirkus-, Gøjler-, Sky·r- aa Beværtærtælt aa mier ino. A ku hør Musik derhen· fræ, no, de wa ves fræ·n Karusæl', ja, dæ wa nok osse en Lirekassemand, dæ drejer o hans Emstregemst, men de no·j a nok hen te sin·d. A trower, dæ wa lisaa gu'e Handel hæ·r mæ æ Høwder, som dæ wa his nier mæ æ Hæ·st. Men æ Handel mæ æ Høwder forego·r altir mier stilfærdig ind æ Hæ·st-handel. A laa Mær'k te'r, te de wa gue Priser, dæ bløw gin·, især da faa Kælky'er. Dæ bløw saa'j, te de wa for æ Smørpri's wa gon op mæ 7 Øerr æ Pu'nd, aa osse faade dæ ær sørn gu'e Høst i O'r.

A sku da li·g hen aa si'e dæhær Mar'kengøjl osse, men a wa knap nok kommen te'r, fa·r a saa rend o Julius Jensen. Han begyndt straks: – De ka væ·r, du ska op aa si'e Menneskeæderen. Det koster kun femåtyw Øerr for voksne og ti Øerr for Børn. Ham tuer a skam e't aa kom ind te. Han vild rend u'r, æ Sly·ni, de haaj osse nær ski'e, men ham dæ stu aa raavt mæ ham, han lasker ham jen aa·n Pisk, han stu mej, saa dæ skie heldigvis engen Teng. Æ Udraaver skor saa en Be'j aa·n Støk ro Kjør, dæ hæ·n urnfor aa smer ind te ham, saa bløw han rolle ijen, hej-sen brø·lt han, te·n ku høerr laant hen. Men si'e en Molør, da wa dær-

---

Jeg var nu kommet gennem Vestergade og var nået op på markedspladsen. Det er her handelen med kreaturer foregår. Mange kreaturer var der, men pladsen er stor, og længst tilbage var der også blevet plads til alle de her telte — store og små cirkus-, gøgler-, skyde- og beværtertelte og mere endnu. Jeg kunne høre musik derhenne fra, nå, det var vist fra en karrusel, ja, der var nok også en lirekassemand, der drejede på sin himstregims, men der nåede jeg nok hen til senere. Jeg tror, der var ligeså god handel her med kreaturerne, som der var hist nede med hestene. Men handelen med kreaturer foregår altid mere stilfærdigt end hestehandelen. Jeg lagde mærke til, at det var gode priser, der blev givet, især da for kælvekøer. Der blev sagt, at det var fordi smørprisen var gået op med 7 øre pundet, og også fordi der er sådan en god høst i år.

Jeg skulle da lige hen og se det her markedsgøgl også, men jeg var knap nok kommet til det, før jeg så rendte på Julius Jensen. Han begyndte straks: — Det kan være, du skal op og se menneskeæderen. Det koster kun femogtyve øre for voksne og ti øre for børn. Ham turde jeg skam ikke komme ind til. Han ville rende ud, tampen; det var også nær sket, men ham der stod og råbte op om ham, han smækkede ham én af en pisk, han stod med, så der skete heldigvis ingenting. Udråberen skar så en bid af et stykke råt kød, der hang udenfor og smed ind til ham, så blev han rolig igen, ellers brølede han, så man kunne høre det langt hen. Men se et postyr der var derinde, når han rigtig blev stropet (dvs.

in·d, naar ret han bløw stro'per mæ æ Pisk. Han haaj Reng i æ Nies, saa·j di, dem dæ haaj sjæt ham. De væst aa'r wa, te naar han ret haaj lawer Ballade, saa kam han te'r aa swe·r, naar han saa ta·r sæ aa kam te'r aa gni· sæ faa møj' saa vild han blyw hwi' o de Stej, hejsen wa han gu'e nok swaat.

A haa li·g waat in·d ve æ Saa·lmager aa kjøvt en Par Pran·seller, de wa osse ve æ Ti', a wa li·g ve'r aa taa·v æ Bowser. No sku a ind aa ha fat o·n Pief. – Vel du't mej? Saa ka du hjælp mæ aa taa·n u'r. – Jaaw, de rawer da't saa vidt, sejer a saa, men a sku jo li·g si'e nøj a dæhær Markens-Staahej. – Saa ka du go herop ijen, aa fo'r du er endle e't aa si'e, saa taar du engen Skaa· a den Grond. Saa fulles vi ar nier i æ Bøj. Vi kam ni'er i æ Østergaa·r aa gik saa ind te Konrad, ham mæ æ Piver. – No, haar du nøj, en ka rø·g o, sejer saa Julius. – Jaa·w, mien Konrad, han wa da't røjt hi'el u'r ino. Konrad wa snaar te'r aa fo nower Piver fonden frem aa laa o'æ Disk, aa Julius fæk da knaphæne jen taan u'r, som han nok ku li'. – Saa vild a trow, saa·j han, te dæhær holder nok saa læng· som den sidst, a fæk a dæ; de·r no et saa læng· sin·d, men æ Li'n æ da gon i Stø'ker.

– Ska du ikke osse ha en rigtig fin Pief, saadan te Søndagsbrug? – Jaa·w, a haar gu'e nok tent nøj o aa fo'n Pesteli'enspief. Aa sørn jen

---

tugtet) med pisen. Han havde ring i næsen, sagde de, dem der havde set ham. Det værste af det var, at når han rigtig havde lavet ballade, så kom han til at svede; når han så tørrede sig og kom til at gnide sig for meget, så ville han blive hvid på det sted; ellers var han godt nok sort.

Jeg havde lige været inde ved sadelmageren og købt et par pranniseler (dvs. bukseseler), det var også på tide, jeg var lige ved at tabe bukserne. Nu skulle jeg ind og have fat på en pibe. — Vil du ikke med? Så kan du hjælpe mig med at vælge den. — Jo, det er da for så vidt i orden, siger jeg så, men jeg skulle jo lige se noget af det her markeds-ståhej. — Så kan du gå herop igen, og får du det endelig ikke at se, så tager du ingen skade af den grund. Så fulgtes vi ad ned i byen. Vi kom ned i Østergade og gik så ind til Konrad, ham med piberne. — Nå har du noget, man kan ryge på, siger så Julius. — Jo, mente Konrad, han var da ikke ryddet helt ud endnu. Konrad var hurtig til at få nogle piber fundet frem og lagt på disken, og Julius fik da ret hurtigt valgt en, som han nok kunne lide. — Så ville jeg tro, sagde han, at den her holder noget længere end den sidste, jeg fik af dig; det er nu ikke så længe siden, men lindet (dvs. det bøjelige stykke på piben) er da gået i stykker.

— Skal du ikke også have en rigtig fin pibe, sådan til søndagsbrug? — Jo, jeg har godt nok tænkt noget på at få en porcelænspipe. Og sådan en blev han da snart præsenteret

bløw han da snaar præsentí'err for. – Ja, hvis a ska ha den osse, saa haar a da tow te'r aa heng o mi Piefbræt, naar a et brugger em. A haar sørn fi'n Piefbræt, te a sjæl haa tæller u'r, ska a sej· jer; sørn jen mæ Serkler, dæ ser u'r som Stjaerr. Dæ ær trej sørn Serkler, aa ær saa berejnt te trej Piver. De ser godt u'r, naar den mødtest er “En laang Pief”, a haa sjæt er hen ve mi Fætter, han wa osse en bette Graan-d narreworn i hans Ungdaw·, lisom a wa, ja de ær vi sommen da bægge tow ino. – Ja, saa·j Konrad, jeg har osse en lang Pief, se her er en flot én, den vel

Markedsgæst med lang pibe.
Xylografi 1888. Fra Gunnar
Knudsen: *Dansk bondeliv i forri-
ge århundrede* (1975) s. 122.

ta sig godt ud paa æ Piefbrædt. – Nej tak, nej no tøws a, te a haa gjor er godt i Daa, hvis vi ka kom te Ræ't om æ Pris o dæ·hær tow, saa ska a e't mier.

De wa no Julius, men Konrad lawer hej·sen Faaretning, faa a kjøvt osse en Pief, en bet'te jen, dæ past te mæ. Ja, dæ wa da engen kjøwt ino, de wa føst baa'gat'ter, te vi sku te'r aa sna'k om æ Pris, dæ sku jo gja·r handles nøj om em; hwa, dæ wa da Mar'ken i æ Bøj, aa de drejer sæ da om trej Piver, saa vi mot da ha nøj Ky'ef o'm. De bløw no et ret møj, vi ku prier Konrad, men saa sta'per han em mæ Tobak aa ga wos hwær en Kass Swawlstikker. Saa gik vi mæ wo Piver.

for. — Ja, hvis jeg skal have den også, så har jeg da to til at hænge på mit pibebræt, når jeg ikke bruger dem. Jeg har sådan et fint pibebræt, som jeg selv har skåret ud, skal jeg sige jer, sådan et med cirkler, der ser ud som stjerner. Der er tre sådanne cirkler, og er så beregnet til tre piber. Det ser godt ud, når

den midterste er “en lang pibe”, jeg har set det henne hos min fætter, han var også lidt fjollet i sine unge dage, ligesom jeg var, ja det er vi såmænd da begge to endnu. — Ja, sagde Konrad, jeg har også en lang pibe, se her er en flot én, den vil tage sig godt ud på pibebrættet. — Nej tak, nej nu synes jeg, at jeg har gjort det godt i dag, hvis vi kan komme til rette om prisen på de her to, så skal jeg ikke mere.

Det var nu Julius, men Konrad gjorde ellers forretning, for jeg købte også en pibe, en lille en, der passede til mig. Ja, der var da ingen købt endnu, det var først bagefter, at vi skulle til at snakke om prisen; der skulle jo gerne handles noget om dem; hvad, der var da marked i byen, og det drejede sig om tre piber, så vi måtte da have noget køb på dem. Det blev nu ikke ret meget, vi kunne få Konrad til at slå af, men så stoppede han dem med tobak og gav os hver en æske svovlstikker. Så gik vi med vore piber.

A skyldt Julius æ Kaffe, de mot vi heller go ind aa ta no. A töt osse, a wa ve'r aa træng te'r. A haaj ino e't faat andt ind en Markenskaa·g. Vi wa kommen op te Mads Kristoffersens Beværtning, dæ'r gik vi ind, de-r sørn nøj en pæn Stej. Dem dæ vel drek dem ful·d, di blywr smedt u'r dæ'r. Vi saa't wos ve·n Bu'er. Julius saa·j, te hæ'r haaj han set fa·r i Daa. – De æ hæ·r, Søren Sønderkjær haa spænd fræ. A vild gue nok ha gin Kaffe for æ Aa·gtur, men de fæk a't Low te. Sören wa ret i hans Spendierbowser, han ga'n Omgang te æ “hiel Vown”. Han plejer hej·sen e't aa væ saa ruttet, at'ter hwa di sejer. Vi so da hærind aa haaj er ret faanywle. Sören wa ve'r aa vild drel mæ nøj mæ jen a dæhæ·r Piger, hind mæ æ Wolker om æ Knogler, jaaw, dæ wa stuer Wolker o hinde Hueser. Niels mien, te vi past saa godt sammel. Vi vild e't blyw narre mæ hinaa·n, saa·j han. A mot da ta hans Snak for Aller aa wa ham møj taknemlig, for'e han haaj saa møj te owers faa wos. Faaresten ku æ godt væ·r, te a sjæl ku fen·d jen, dæ wa lisaa knøw som hin·d, han haaj udsjæt te mæ, men de tuer a da't aa sej·.

Men no wa æ Julius aa mæ, dæ haaj er faanywle, om en mo sej· sørn, faa Julius so li·g aa faato·l, te han sku hej·sen ha wot te Dogter i Daa, jaaw de vil·d dæ hans Marmuer, han skul·d, for han haaj gon aa waat nøj skidt nower Daw·. Han haaj gue nok kie sæ no, men saa haj han faat en Kjön· o den jen· Y·w, aa sku han te Dogter, saa sku e væ no, hej·sen no·j han er e't, inden æ Kjön· wa gon væk a sæ sjæl', – faa de vel en da, urn a hwerken haa waat ve æ Dogter heller æ klo·g Kuen.

Jeg skyldte Julius kaffe, det måtte vi hellere gå ind og tage nu. Jeg syntes også, jeg var ved at trænge til det. Jeg havde endnu ikke fået andet end en markedskeg. Vi var kommet op til Mads Kristoffersens beværtning, der gik vi ind, det er sådan nogenlunde et pænt sted. Dem der vil drikke sig fulde, de bliver smidt ud dér. Vi satte os ved et bord. Julius sagde, at her havde han siddet tidligere i dag. — Det er her, Søren Sønderkjær har spændt fra. Jeg ville godt nok have givet kaffe for køreturen, men det fik jeg ikke lov til. Søren var rigtig i sine spenderbukser, han gav en omgang til “hele vognen”. Han plejer ellers ikke at være så gavmild, efter hvad de siger. Vi sad da herinde og havde det rigtig fornøjeligt. Søren var ved at ville drille mig noget med en af de her piger, hende med ”valkerne” om knoglerne, jo, der var store valker (dvs. folder) på hendes strømper. Niels mente, at vi passede så godt sammen. Vi ville ikke blive narret med hinanden, sagde han. Jeg måtte da tage hans snak for alvor og var ham meget taknemmelig, fordi han havde så meget til overs for os. Forresten kunne det godt være, at jeg selv kunne finde en, der var lige så pæn som hende, han havde udset til mig, men det turde jeg da ikke sige.

Men nu var det Julius og mig, der havde det fornøjeligt, om man må sige sådan, for Julius sad lige og fortalte, at han skulle ellers have været til doktor i dag, jo det ville da hans madmor, han skulle, for han havde gået og været noget skidt nogle dage. Han var godt nok kommet sig nu, men så havde han fået et bygkorn ved det ene øje, og skulle han til doktor, så skulle det være nu, ellers nåede han det ikke, inden bygkornet var gået væk af sig selv, — for det vil det da, uden jeg hverken har været hos doktoren eller den kloge kone.

Mens Julius so aa vrøwlt om dæhæ'r, laa a Mær'k te·n Kaa'l, dæ wa kommen ind. Han gik aa skotter hen te wos. Julius so ham e't te'r aa begynd mej, men nu bløw han ham waa'r. – Nej Godaw sywaatreds, sejer han saa. – Jaa·w, Godaw aataaførr. De lu'e te'r, te di wa møj glaa·ve hinaa·n. – Ja, vi æ Krigskammerater, faaklaaerr Julius. No, de mot faasto'es sørn, te di haaj læjen henn sammel, i Viborg ku a faasto. Di ga dem no te'r aa opfresk nower a djæ Bedrøwter fræ djæ Soldaterti, dæ vi·st, te di wa nower faa·le Kaa·l i Kongens Klæjer. Djæ Historier ska a læ leg. De æ jo sørn, haa a laa Mær'k te, te den Ti, jen æ Soldat, da opløwer en snaar si væst Daw·. Men naar æ Soldaterti saa æ øwer, saa haaer snaar waat den skjønneest Ti, en haa hat.

Men no faato·l æ Krigskammerat, te han kam li·g nier fræ æ Kjømand. De wa Holsbrow Storkjømand, saa vest vi nok, hwem de war. Dær sku han betaa·l en Rejning for hans Faa'r. Dæ bløw snak'ker nøj hø't dærin·d o æ Kontor, – jaa·w, for Andes Sto·rawer, ham kinder I jo, jaaw, de gjør alle Mennesker, han ær wol da faaresten fræ jæ Ej'n, han so dæin·d, aa han snak'ker hans ejen Snak, sørn som han gjo·r al· Ste·r, hu han kommer. I ve'r, æ Kjømand haa tjent manne Pæng·, men han haa osse tavn e't saa ledt ve Kunder. No wa Andes ve'r aa betaa·l ham nower Pæng·, som han skyldt, aa ledt ujens wa di bløwen. – Ja, saa·j Andes, de æ e't mæ heller Pe Kristian dæ·r, Di ska waa·r Dem for. De æ misaa·nd dem, Di hjælper i æ Frak, Di taa·ver æ Pæng· ve.

Mens Julius sad og vrøvlede om dette her, lagde jeg mærke til en kar, der var kommet ind. Han gik og skottede hen til os. Julius så ham ikke til at begynde med, men nu opdagede han ham. — Nej goddag, syvogtres, siger han så. — Jo goddag, otteogfyrrer. Det lod til, at de var meget glade for hinanden. — Ja, vi er krigskammerater, forklarede Julius. Nå, det måtte forstås sådan, at de havde ligget inde sammen, i Viborg, kunne jeg forstå. De gav sig nu til at opfriske nogle af deres bedrifter fra deres soldatertid, der viste, at de var nogle pokkers karle i kongens klæder. Deres historier skal jeg lade ligge. Det er jo sådan, har jeg lagt mærke til, at den tid, man er soldat, da oplever man snart sine værste dage. Men når soldatertiden så er ovre, så har det snart været den skønneste tid, man har haft.

Men nu fortalte krigskammeraten, at han kom lige nede fra købmanden. Det var Holstebro storkøbmand, så vidste vi nok, hvem det var. Der skulle han betale en regning for sin far. Der blev snakket noget højt derinde på kontoret — jo, for Anders Storerger, ham kender I jo, jo, det gør alle mennesker, han er vel da forresten fra jeres egn, han sad derinde, og han snakkede sin egen snak (dvs. kæftede op), sådan som han gjorde alle steder, hvor han kommer. I ved, købmanden har tjent mange penge, men han har også tabt ikke så lidt på kunder. Nu var Anders ved at betale ham nogle penge, som han skyldte, og lidt uenige var de blevet. — Ja, sagde Anders, det er ikke mig eller Per Kristian dér, De skal vare Dem for. Det er minsandten dem, De hjælper i frakken, De taber pengene på.

Om Andes Sto·rawer go'r dæ manne Historier, aa Julius wa der straks mæ jen'. – Ja, si'er I, sejer han, Andes æ·n kjæ'n Muerr, som I ve'r, osse urn for æ Sown. Jen Daa haaj han saa faat en Støk Ar·ber gjor færdig den aa·n Si Holsbrow. Æ Tømmerr wa bløwn fær· ve sam· Ti. Selde wa æ bløwen faa dem, inden di endle kam ind aa sku ha gjor op mæ æ Mand, di ar·berr for. Te Slut sku di saa haa'n Dram aa·n bej Brød, aa a tenker en Kaffepo'ns wol osse. Saa endle kam di te lesten ar Hjemmen te. Da di noj te Holsbrow, saa sejer Andes: – A trower li·g a ska en Smut ind o æ Apotek aa haa'n Staang Lakrids. Dæ æ nowerr, dæ trower, te Andes Sto·rawer æ slem te'r aa skro, han gor aa gomler aa spøt'ter æ hiel Ti, naar han arberr, men han skroer e't, de æ Lakrids han e·rr. No vild han saa ind o æ Apotek atter en Staang, indda de wa u'r o æ Næt. E Tømmerr, ja de wa Søren Laursen, han saa·j nej, de töt han e't, han skul·d. – Æ hiel Apotek sow'er, saa·j han.

Men Andes gor alti atter hans ejen Hu'e. – Hwa haa·r en en Apotek te? Han bommerr saa o æ Dar, aa endle kommer dæ·n søwne Apoteker aa lokker op aa sejer: – Hwa skal Di ha? – Ka a kyef en Staang Lakrids, sejer saa Andes. – En Stang Lakrids? En Stang Lakrids? Jager De Folk op midt om Natten for at faa en Stang Lakrids, kunde det ikke ha været til i Morgen? – Aak, jaaw saamænd, jaaw saamænd, ka æ misaa·n saa osse de da. Ja, Godnat saa, swaaer Andes.

Om Anders Storager går der mange historier, og Julius var der straks med én. — Ja, ser I, siger han, Anders er en kendt murer, som I ved, også uden for sognet. En dag havde han så fået et stykke arbejde gjort færdigt på den anden side af Holstebro. Tømreren var blevet færdig på samme tid. Sent var det blevet for dem, inden de endelig kom ind og skulle have gjort op med manden, de arbejdede for. Til slut skulle de så have en dram og en bid brød, og jeg tænker en kaffepunch vel også. Så endelig begyndte de at liste af hjemad. Da de nåede Holstebro, så siger Anders: — Jeg tror lige, jeg skal et smut ind på apoteket og have en stang lakrids. Der er nogle, der tror, at Anders Storager er slem til at skrå, han går og gumler og spytter hele tiden, når han arbejder, men han skrå ikke, det er lakrids, han spiser. Nu ville han så ind på apoteket efter en stang, selvom det var ud på natten. Tømreren, ja det var Søren Laursen, han sagde nej, det syntes han ikke, han skulle. — Hele apoteket sover, sagde han.

Men Anders går altid efter sit eget hovede. — Hvad har man et apotek til? Han dundrede så på døren, og endelig kommer der en søvrig apoteker og lukker op og siger: — Hvad skal De have? — Kan jeg købe en stang lakrids, siger så Anders. — En stang lakrids? En stang lakrids? Jager De folk op midt om natten for at få en stang lakrids, kunne det ikke have været til i morgen? — Ok jo såmænd, jo såmænd, kan det minsandten også det da. Ja, godnat så, svarede Anders.

Da vi haaj grenner nøj a dæhæ'r Historri aa kommer mæ·n Par Bemærkninger te'n, wa Julius fær· te'r aa begynd· o·n fresk. – De wa dæhæ·r tow Mænd Kræ Jensen aa Jens Krænsen, som Andes Sto·rawer haaj nøj gu'e Kjændskab te, ja, han haa ves arberr faa dem bægge taaw. Dæ hæ·r Par Mænd di wa alti saa fi·n Venner, naar di da't, hwa engaang imel· ku ski'e, wa bløwen saa ryw· uklaa'r. Aa de wa di li·g no gon hen aa bløwen, di wa saa gal· te di hwi·nt, naar di so hinaa·n. De Hiele drejer sæ om en Graand Vej, dæ gik øwer Kræ Jensens Mark, aa som Jens Krænsen mien, han haaj faat Low te'r aa kyer o i en O'r, te han fæk hans ejen Vej stander, den wa ubrugle. Men no saa·j Kræ Jensen saa, te hæ'r æ dær engen, dæ haa Low' te'r aa færres, aa da almendst Jens Krænsen. – Enhwær Kyern o mi Grond æ faabi no. Men Jens Krænsen han bløw ve aa kyer, som han læng haaj gjo'r. – Da skal a si'e aa fo ham staap'per, saa·j Kræ Jensen aa gik ind te·n Prokuraator i Holsbrow aa laa æ for ham. – Engen ska kyer o mi Vej urn mi Mindels, saa·j han. – Jeg skal tale med Manden om Sagen, saa·j æ Prokuraator, og kører han fremdeles, bliver vi nok nødt til at udtage Stævning paa ham.

– Aa sørn gik æ osse, dæ bløw Proces u'r aa'r. Dæhæ·r taav Mænd kom faa Retten bode jen aa tow Gaan·g, urn di kam ær na·r. Men saa bløw dær indkaldt nower Virner, aa dæ·r bløw en faale Væsen ur aa'r. Andes Sto·rawer bløw osse indkaldt, jaaw for han sku engaang ha hø'r o·n Avtaa·l mel· æ Mænd angoendes æ Vejkyern. Andes wa gal o dæhæ'r.

Da vi havde grinet noget af denne her historie og var kommet med et par bemærkninger til den, var Julius klar til at begynde på en frisk. — Det var de her to mænd Kristen Jensen og Jens Kristensen, som Anders Storager havde noget godt kendskab til, ja, han har vist arbejdet for dem begge to. De her par mænd de var altid så fine venner, når de da ikke, hvad engang imellem kunne ske, var blevet så rivende uenige. Og det var de lige nu gået hen og blevet, de var så gale, at de hylede op, når de så hinanden. Det hele drejede sig om en stump vej, der gik over Kristen Jensens mark, og som Jens Kristensen mente, han havde fået lov til at køre på i ét år, til han fik sin egen vej sat i stand, den var ubrugelig. Men nu sagde Kristen Jensen så, at her er der ingen, der har lov til at færdes, og da allermindst Jens Kristensen. — Al køren på min grund er forbi nu. Men Jens Kristensen han blev ved at køre, som han længe havde gjort. — Da skal jeg se at få ham stoppet, sagde Kristen Jensen og gik til en prokurator i Holstebro og fremlagde det for ham. — Ingen skal køre på min vej uden mit samtykke, sagde han. — Jeg skal tale med manden om sagen, sagde prokuratøren, og kører han fremdeles, bliver vi nok nødt til at udtage stævning på ham.

– Og sådan gik det også, der blev proces ud af det. De her to mænd kom for retten både en og to gange, uden de kom det nærmere. Men så blev der indkaldt nogle vidner, og der blev et farligt væsen ud af det. Anders Storager blev også indkaldt, jo for han skulle engang have hørt på en aftale mellem mændene angående kørslen på vejen. Anders var

– Hwa ska a blændes i sørn nøj Mog for, saa·j han, aa læng fa·r sørn en Proces æ te Æ·n, saa æ dæhæ·r tow Naboer bløwen di fineste Venner ijen. Men æ Daa kam da, te Andes sku mø·r, hwa han jo osse gjo·r. Aa han bløw saa faahør om, hwa han no vedst angoende æ Vej aa æ Awtaa·l aa al· de. Jaaw Andes vest møj. Han begyn·d aa faatæ·l om, hwilter æ Vej wa anlaa·j, jaaw, de ku han da nem how·. Men æ Vej sku ha wot sørn aa sørn, aa go·n dær aa dær, saa ku ander osse hat godt aa·n – aa hist op aa herni·er.

Æ Herredsfower, dæ faahø·r ham, bløw hiel hwep tisidst aa sejer saa: – Nu spørger jeg Dem, Anders Storager, aa saa svarer De ja eller nej. Har De hørt, at Anklageren Kresten Jensen har givet Anklagede Jens Kristensen Lov til at benytte Vejen, der her er Tale om? – Ja heller nej, sejer saa Andes. – Hvad for noget? Hvad siger De, Mand? Hvordan er det, De svarer? – Ja, men æ Herredsfower saa·j jo, saa vidt a ku hø·r, te a sku swaa·r “ja heller nej”, aa de mi·en a da osse, te a gjo·r, saa·j Andes. – Ja, nu kan De godt gaa, saa·j saa æ Herredsfower. Det haaj Andes nok e·t imo·r. De saa·j, te dæ bløw skrøwen i æ Retsprotokol, te “Anders Storager var uegnet til at vidne i Retten”.

– Men æ Proces, huru gik æ saa mæ den? Ja, Skam kom at·terr. De traf sæ sørn jen Daa, te dæhæ·r Mænd wa i Holsbrow i hwær si Æ·rn aa æ saa saa uheldig heller heldig, te di renner o hinaa·n o·p i æ Na·rgaa·r.

---

gal over det her. — Hvad skal jeg blandes ind i sådan noget møg for, sagde han, og længe før sådan en proces er til ende, så er de her to naboer blevet de fineste venner igen. Men dagen kom da, hvor Anders skulle møde, hvad han jo også gjorde. Og han blev så forhørt om, hvad han nu vidste angående vejen og aftalen og alt det. Jo, Anders vidste meget. Han begyndte at fortælle om, hvornår vejen var anlagt, jo, det kunne han da nemt huske. Men vejen skulle have været sådan og sådan, og gået der og der, så kunne andre også have haft godt af den — og hist op og her ned.

Herredsfogeden, der forhørte ham, blev helt irriteret til sidst og siger så: — Nu spørger jeg Dem, Anders Storager, og så svarer De ja eller nej. Har De hørt, at anklageren Kristen Jensen har givet anklagede Jens Kristensen lov til at benytte vejen, der her er tale om? — Ja eller nej, siger så Anders. — Hvad for noget? Hvad siger De, mand? Hvordan er det, De svarer? — Ja, men herredsfogeden sagde jo, såvidt jeg kunne høre, at jeg skulle svare ”ja eller nej”, og det mener jeg da også, at jeg gjorde, sagde Anders. — Ja, nu kan De godt gå, sagde så herredsfogeden. Det havde Anders nok ikke noget imod. De sagde, at der blev skrevet i retsprotokollen, at “Anders Storager var uegnet til at vidne i retten”.

— Men processen, hvordan gik det så med den? Ja, skam komme efter det. Det traf sig sådan en dag, at de her mænd var i Holstebro i hvert sit ærinde og så er så uheldige eller heldige, at de render på hinanden oppe i Nørregade. Sådan var de så tit truffet sammen i

Sørn wa di saa tit troffen sammel i djæ gue Daw·, aa saa sku di alti li·g ind aa haa'n bette Swaat, inden di sku hjem. Aa dæhæ·r Kaffepønser mæ hinaa·n haaj de nok bægge taaw sawnt i den sidst Ti. No stu di aa vest et ret, hurn di sku kom faabi hverander, men æ Gal· wa gon nøj a dem, sjel om dæ wa nøj Proces aa nøj Skidt dem imel·. Saa sejer den jen·, lisom han saa tit haaj gjo'r: – Vi skal wol e't li·g go indenfor. De traf sæ, de wa hæ'r u·rn for Mads Kristoffersens. Jaa·ew, de haaj den aa·n saamænd da e't nøj imo'r. Di lest saa ind aa fæk dem “en Par Ko'p” heller trej ka væ·r. Aa da di gik u'r, wa di bløwen saa perle Venner, te de ves aller haaj waat mier swaa'r mæ dem. Æ Proces bløw standst. Humøj' den kost, hwa æ Prokurator sku ha, aa hwem dæ sku betaa·l er, de wa dæ engen, dæ fæk aa ver. Folk saa·j, te Jens Krænsen no haaj faat Low te'r aa kyer o æ Vej i tow O'r, saa møj som han løster. Om de passer, ve'r a e't, Folk sejer saa møj', men Jens Krænsen han kyer da no o'en, al det han kan.

– Dær ka·n si'e, sejer Andes Sto·rawer, sørn nøj ska·n waa·r sæ for aa blyw blænd i'. En ska misaan et go imel en Par Høwder, dæ stekkes, især da naar en ve'r, te æbaag at'ter saa slekkes di.

Julius wa færre mæ Anders Sto·rawer, aa a wa ve'r aa vild go, men lisaa so·r a løw't mæ, saa vild den jen· gi en Øl, aa den aa·n en

---

deres gode dage, og så skulle de altid lige ind og have en lille sort, inden de skulle hjem. Og de her kaffepuncher med hinanden havde de nok begge to savnet i den sidste tid. Nu stod de og vidste ikke rigtig, hvordan de skulle komme forbi hinanden, men vreden var gået noget af dem, selv om der var noget proces og noget skidt imellem dem. Så siger den ene, ligesom han så tit havde gjort: — Vi skal vel ikke lige gå indenfor. Det traf sig, det var her udenfor Mads Kristoffersens. Jo, det havde den anden såmænd da ikke noget imod. De listede så ind og fik sig “et par kopper” eller tre kan være. Og da de gik ud, var de blevet så perlevenner, at det vist aldrig havde været bedre mellem dem. Processen blev standset. Hvor meget den kostede, hvad prokuratoren skulle have, og hvem der skulle betale det, det var der ingen, der fik at vide. Folk sagde, at Jens Kristensen nu havde fået lov til at køre på vejen i to år, så meget som han lystede. Om det passer, ved jeg ikke; folk siger så meget, men Jens Kristensen han kører da nu på den, alt det han kan.

— Der kan man se, siger Anders Storager, sådan noget skal man vare sig for at blive blandet ind i. Man skal misandten ikke gå imellem et par høveder, der stanges, især da når man ved, at bagefter så slikkes de.

Julius var færdig med Anders Storager, og jeg var ved at ville gå, men ligeså såre jeg lettede mig, så ville den ene give en øl, og den anden en sodavand. Jeg måtte ikke sådan

Sodawand. A mo't sørn træk mæ u'r aa æ Law'. En ka sommen engen Stejer kom hen aa fo er bejer, saa-j di. Di haaj sjæt nøj a dæhær Markensgøjl, aa de wa ni faa-le skjøn nøj, lu'er te. Æ Krigskammerat, Kræj-sten hi'er han, vedst e't, hu manne Øller han sku drek for aa blyw lisaa hwe-rlsy'k, som han wa, da han gik aa' æ Karusæl', at'ter han haaj faat tow Tuerr. De wa nøj mæ Faart o. De wa skam en bette kraa'n Vrensker, dæ trak æ Værk. Ja, den haaj Julius osse laaj Mærk te. – Den ligent møj dæhær bette sø-r Dy'r, dæ gor o'p o æ Banegord aa trækker Jernbanevow-n sammel, saa-j Julius. De-r osse en Vrensker. – Ja, sejer Kræj-sten, o æ Lør ligner di godt nok hwerander, men den o'p o æ Banegord æ wol iløwler et saa ledt sta-r, aa en æ wol osse nok saa fø'r som æ Karuselhest.

– So du ham æ Mand, dæ pot æ Femø-r i æ Mond aa tuk en u'r om i æ Na'k? – Ja, ja a gjo-r indda, jow, de wa han møj giswent te, saa-j Julius. A saaj te ham, te han mot ændle pas o, te han e't fæk en i gal. Hals, faa dær war e et sekker, te han sjæl ku faa'n ijen. De wa faafærdelig mæ dæhæ'r Kwendmennesk, dæ wa “fuldstændig gennemboret”. De wa no rigtig nok. En ku si'e ind aa-n Hwaal mö'dt i æ Maw· o hin-d, aa den gik li-g twat igjemmel æ hiel Mennesk. Dæ gik jen æbaag ve hin-d aa holdt en Lom·klaa'k op for æ Hwol o hinde Rø'k, aa den ku-n ty-lig si'e, ja en ku indda si'e hwa æ Klaa'k wa. Den wa ti Minutter nær trej,

---

trække mig ud af laget. Man kan såmænd ingen steder komme hen og få det bedre, sagde de. De havde set noget af det her markedsgøgl, og det var noget gevaldigt herligt noget, lod det til. Krigskammeraten, Kresten hed han, vidste ikke, hvor mange øller han skulle drikke for at blive ligeså rundtosset, som han var, da han gik af karrusellen, efter han havde fået to ture. Det var noget med fart på. Det var skam en lille stærk hingst, der trak værket. Ja, den havde Julius også lagt mærke til. — Den lignede meget det her lille søde dyr, der går oppe på banegården og trækker jernbanevogne sammen, sagde Julius. Det er også en hingst. — Ja, siger Kresten, på farven ligner de godt nok hinanden, men den oppe på banegården er vel alligevel ikke så lidt større, og vel også nok så kraftig som karusselhesten.

– Så du ham manden, der puttede femøren i munden og tog den ud omme i nakken? — Ja, ja jeg gjorde endda, jo det var han meget gesvindt til, sagde Julius. Jeg sagde til ham, at han måtte endelig passe på, at han ikke fik den i den gale hals, for der var det ikke sikkert, at han selv kunne tage den igen. Det var forfærdeligt med det her kvindemenneske, der var “fuldstændig gennemboret”. Det var nu rigtig nok. Man kunne se ind af et hul midt i maven på hende, og det gik lige tværs igennem hele mennesket. Der gik én bag ved hende og holdt et lommeur op for hullet på hendes ryg, og det kunne man tydeligt se, ja man kunne endda se, hvad klokken var. Den var ti minutter i tre, da jeg så

da a so hind, aa de wa mi Klää'k osse. Dæ wa jen dæ saaj te hind, te de wa en ren Beskjærmels, te hun wa løwend ino.

Kræjsten sna'ker om·, te han e't fæk aa si'e Verdens störste Kæmpe og Verdens mindste Dvärg. — Du so dem wol? saaj han te Julius. — Jaaw, a wa da dærin·d, men dæhæ·r tow Swen·d, æ Udraaver stu aa brö·lt mej, töt a et ræt, dæ swaa·r te de, di skul·. A trow'r han wa kommen faa Skaa· aa vend nøj om o æ U'er, han sku brug! Han sku ves ha saa'j, te hær ku en fo aa si'e Verdens mindste Kæmpe og Verdens störste Dvärg. De vild a trow, te dæ ku ha pa·st bejer. Kjæ·n du dæhær Stø'k æ Li·rkasmand han dræ·ger u'r a hans Kass? — Ja, saa·j Kræjsten, han haaj jo flier Stø'ker, du mien wol den æ Regimentsmusik spil· saa tit. Ja, aa a ku ny·r en, om osse dæ æ fo ledt Appel øwer en, naar en kommer aa·n Li·rkass.

A laa Mærk te'r, te dæ wa jen aa æ Gjæster dæind i Staaw·, dæ so aa so' saa ves o Julius, aa endle snakker han saa te ham aa spuer, om han haaj waat o'p aa slaa·s i Daa. — Nej, a haar e't, swaa·r Julius, a rejner heller e't mæj, te a ska te'r. — Du ejner dæ hæjsen godt for'e, saa·j saa æ Mand. — Ja, a ka nok faasto', hu du el hen mæ de Snak, swaa·r Julius. De wa et mi Skyld, te de kam te'r aa go saa haadt te o den Mar'ken. Ja, a ka godt sejer: de æ Stor Mandas Mar'ken i Fywr, du segter te. A stu lisaa fredsommelig aa snak'ker mæ en Mand dæ op o æ Mar'-

---

hende, og det var mit ur også. Der var en, der sagde til hende, at det var et rent under, at hun var levende endnu.

Kresten snakkede om, at han ikke fik at se Verdens störste Kæmpe og Verdens mindste Dvärg. — Du så dem vel? sagde han til Julius. — Jo, jeg var da derinde, men de her to svende, udråberen stod og brølede med, syntes jeg ikke rigtig svarede til det, de skulle. Jeg tror, han var kommet for skade at bytte noget om på ordene, han skulle bruge! Han skulle vist have sagt, at her kunne man få at se Verdens mindste Kæmpe og Verdens störste Dvärg. Det ville jeg tro kunne have passet bedre. Kendte du det her stykke, lirekassemanden han drævede (= pinte) ud af sin kasse? — Ja, sagde Kresten, han havde jo flere stykker, du mener vel det, regimentsmusikken spillede så tit. Ja, og jeg kunne nyde det, selvom der er for lidt appel over det, når det kommer fra en lirekasse.

Jeg lagde mærke til, at der var en af gæsterne derinde i stuen, der sad og så så vist på Julius, og endelig snakkede han så til ham og spurgte, om han havde været oppe at slås i dag. — Nej, jeg har ikke, svarede Julius, jeg regner heller ikke med, at jeg skal til det. — Du egner dig ellers godt for det, sagde så manden. — Ja, jeg kan nok forstå, hvor du vil hen med den snak, svarede Julius. Det var ikke min skyld, at det kom til at gå så hårdt til ved det marked. Ja, jeg kan godt sige det: det er Store Mandags Marked i fjor, du sigter til. Jeg stod lige så fredsommelig og snakkede med en mand der oppe på markedsplad-

kensplads, æ Mand wa faaresten Thomas Thorawer. A tent hwerken o Kri' heller Faa-r, men fa-r a vest a nower Teng aa sej-, saa fo-r a-n Træksejsten ni'er o mi hywer Aaw-sel. De wa som dæ bløw slaa-n mæ-n Kjøl-. A bløw hi'el befomerr, men a fæk mæ da væ'end i-n Faart, aa si'er saa li-g ind i æ Fjæs o Frands Tarp.

Han stu aa gri-nt mæ li-g ind i æ Hu'e. – No, a vild jo bare hels o dæ, sejer han saa lisaa from. Ja, de ka du godt fo Low te, swaa-r a, men dæfor behøwer du da't aa slaa, som laa du op te'r aa gro't al Teng i jen. – Hwa, sejer han saa, æ du bløwen storsnuerr? Du el nok gjar i Spitakkel mæ Folk. No va æ Spel go-nen. A ve'r, de-r hans Maa-r aa taa'r o, naar han vel slaas, saa aa law æ mæj, te han æ foruræt'ter aa saa aa slaa, fa-r en fo tent sæ om. Aa sørn osse hæ'r, li-g mæ jæt stak han en Næw- u'r, som a sku ha hat li-g i æ Stja'r, men a gjor en Vrek te æ Si-, sørn han ramt faa reng-. A vest, te hwis a sku staa mæ hæ'r, saa sku dæ slaa's, aa de sku væ no. Aa, I ka saa trow, te a laa Daller te ham. Han stu' lisaa betut'ter, da han fæk den føst, men da den næst den fulle, saa ka I sto-l o, han vild ha sæ fløt. Da han wa kommen nøj aa æ Vej, staapper han op. Han wa kommen nøj te æ Hæjter ijen aa begyndt saa aa ban-d aa blo-n aa skjæld u'r.

A wa da saamøj en Staa'kel, a wa den væst Skompi, han kjæ-n. A sku slæt e't ha Low te'r aa go løs. Hwis han traf mæ engaang, saa sku han

---

sen, manden var forresten Thomas Thorager. Jeg tænkte hverken på krig eller fare, men før jeg vidste af nogen ting at sige, så får jeg en trykseksten ned på min højre skulder. Det var, som der blev slået med en kølle. Jeg blev helt befippet, men jeg fik mig da vendt i en fart, og ser så lige ind i fjæset på Frands Tarp.

Han stod og grinede mig lige ind i hovedet. — Nå, jeg ville jo bare hilse på dig, siger han så lige så fromt. Ja, det kan du godt få lov til, svarede jeg, men derfor behøver du da ikke at slå, som om du lagde op til at knuse alting i én. — Hvad, siger han så, er du blevet storsnudet? Du vil nok gerne i spektakel med folk. Nu var spillet gående. Jeg ved, det er hans måde at tage det på, når han vil slås, så at mage det sådan, at han er forurettet og så at slå, før man får tænkt sig om. Og sådan også her, lige med ét stak han en næve ud, som jeg skulle have haft lige i panden, men jeg gjorde et vrik til siden, sådan han ramte for ringe. Jeg vidste, at hvis jeg skulle stå mig her, så skulle der slås, og det skulle være nu. Og I kan så tro, at jeg langede ham et ordentligt slag. Han stod lige så betuttet, da han fik det første, men da det næste fulgte, så kan I stole på, han ville have sig flyttet. Da han var kommet noget af vejen, stoppede han op. Han var kommet noget til hægterne igen og begyndte at bande og sværge og skælde ud.

Jeg var da en gevaldig stakkel, jeg var den værste kæltring, han kendte. Jeg skulle slet ikke have lov til at gå løs. Hvis han traf mig engang, så skulle han sådan gennembanke

sørn baldy·r mæ, te a sku væ ukindle i manne Daw·. – Ja, ja, sejer a saa, men no haar vi jo li·g troffen hinaa·n, aa tøwes du e't, de æ nok, mo vi saa et heller træf sammel ijen mæ det sam·. A tuk saa en Par rask Tri'n hen ar ham, men I ka trow, te han wa snaar te'r osse aa ta nower Tri'n, men de wa e't hen ar mæ o. Dæhær de foregik i æ sydvest Hjø·rn aa æ Kreaturmar'ken, dæ wa just e't saa faale manne Folk o de Ste, men dæ wa da nok. A wa faaresten ret li'er ve'r, te a wa kommen mej i sørn nøj. De væst aa'r war, te de Hiele haaj ski'e i sørn en Faart, te manne e't ret haaj sjæt aa faastaa'n, hurn de hænd sammel. Manne tro·j skam, de wa mæ, dæ wa en Sku'el, dæ vild law Ballade, aa som en nok sku ta sæ i Ajt for.

(fortsættes)

Hestemarked.

Xylografi 1886. Fra Gunnar Knudsen: *Dansk bondeliv i forrige århundrede* (1975) s. 124.

mig, at jeg skulle være ukendelig i mange dage. — Ja ja, siger jeg så, men nu har vi jo lige truffet hinanden, og synes du ikke, det er nok, må vi så ikke hellere træffe sammen igen med det samme. Jeg tog så et par raske trin hen mod ham, men I kan tro, at han var hurtig til også at tage nogle trin, men det var ikke hen ad mig til. Det her det foregik i det sydvestlige hjørne af kreaturmarkedet, der var just ikke så farlig mange folk på det sted, men der var da nok. Jeg var forresten ret led ved det, at jeg var kommet med i sådan noget. Det værste af det var, at det hele var sket i sådan en fart, at mange ikke rigtig havde set og forstået, hvordan det hang sammen. Mange troede skam det var mig, der var en skidt fyr, der ville lave ballade, og som man nok skulle tage sig i agt for.